

M
4

214. SM

1052774

SM 214

JOAN BENEJAM

CIUTADELLA VIEJA

RECORTS
D' UN CUANT TEMPS ENRERA

(Compren poch més ó manco

de l' any 1800 á 1850)

CIUTADELLA

ESTAMPERIA DE SALVADÓ FABREGUES

1909

S' autor de aquesta obra ha tingut á bé destiná es producte liquit de se venta á Ciutadella, á n' es veys y veyas de aquí mateix qu' estiguin en més necessidad. De modu que ja ho saben: comprant *Ciutadella Veya*, adquireixan noticias de lo passat y es mateix temps fan una llimosna á uns cuants savis y savias.

Al Sr D. José Rosy B. M. M. M.
Respetos afectuosos.
J. Benavente

849.9-94

JOAN BENEJAM

CIUTADELLA

VEYA

RECORTS D' UN CUANT TEMPS ENRERA

(Compren poch més ó manco

de l' any 1800 á 1850)

CIUTADELLA

ESTAMPERIA DE SALVADÓ PABREGUES

1909

R. 3627

ES PROPIEDAD

Entenenmós, abans de tot ⁽¹⁾

Jo vos contaré d' aquell temps en que ses donas filavan y ets homus texían; en que 's duyan vestits de mitja llana y rebosillo clá, calsons curts y sabates amb sive-lla; temps de frares y pavor dus, de dèumes y primicias, de cavallers y mussons, de fantarmes y bruixas y de tot lo demés.

Més no cerqueu á n' aquets RECORTS fondu d' averció de cap casta, ni pintura ni vernis que no sigui de bona lley. S' autor no pensa ni en gloria ni en profit: no més vol satisfacer un desitj que sent fa molts d' anys, de deixar escrita una Memoria d' es temps vey á Ciutadella, perque es presents ciutadellenchs y es qui vindrán darrera no s' hagin de buydar es cap per aná á cercar de com vivían es seus antepassats.

---

(1) Escrivim aquets *Recorts* en se nostra llengu, ó lo que es diu *en plá*, perque tot ha passat á ca-nostre y tot te s' aire de se nostra terra; pero con que de vegadas mos trobam amb falta de paraulas menorquinas per poder expresar es pensament, acudirem á se llengu catalana y colque vegada á n' es llenguatge de Castella. Son pobres, ¿y que he farem?

Una historia axuxí, fêta á case, com aquell que diu, amb esperit seré y sense fêr parts ni cuarts, pot servir molt bé per comparar lo passat amb lo present, y si un té s' enteniment clá y es cort net, podrá co-neixer molt bé lo qu' havem guanyat ó lo qu' havem perdut.

S' autor declara amb tota bona fé que s' ha hagut de reteni ferm, per no caure en s' enamorament que ha sentit sempre per ses coses d' aquell temps, efecta de tenir s' ánima abeurada de se essencia de Ciutadella veyá y de s' anyoransa des seus avis, vivint amb se ilusió de que llevoras ets homus eran més sensés, perque vivían més rebuts y á dreta lley; y fins voldria tornar arrera per fêr vida apart amb aquella bona gent.

¡Oh, ditxosa edad patriarcal y ditxós ordre de coses aquell en qu' es fis estavan subjectas á n' es pares, es pobres á n' es richs, es guvernatats á n' es guvernants, y tot-hom vivía amb aquell sant temor de Deu, y aquella tranquila sumissió, y aquell envejable conhort, y aquella dolssa esperanza, pensant sempre trobar á una altre vida es premit de totas ses tribulacions y de totas ses amarguras.

¡Y que pulit era tot alló d' estar cada hu

á ca-sehua. de no ficarse en cap partit, de viura sempre subjecta á se voluntad d' es qui manava, de no sebre lo que passava fora de se roqueta... Oh! beneytas costums, beneyta tranquilidad y més que beneyta ignorancia en que tot-hom creya lo que li manavan creura, y no havia ningú que despertás á se gent que durmia y se sociedad estava com una bassa d' oli!.....

¡Ay estimats llegidós! Yo crech que tot aixó no era d' es coló en que molts ho veym. Sempre s' ha considerat més agradable lo passat que lo present; sempre anyoram es temps de quant eram petits, perque vivim baix s' impresió dels mals d' avuy y no sentim es de ahí, y aixó fa que tots es fets de s' infantesa se mos presentin sempre de coló de rose.

No hi ha dupte que hi ha molta corrupció avuy dia; que es vici está molt estés; qu' es veu molt de burdell en ses costums; pero ¿qui pot duptar d' ets abusos, de scs iujusticias, de se barbarie, de ses bruixeries, y de tots es mals-averays de temps enréra?

Lo que hi ha es, qu' avuy tot se veu, tot se sap y tot s' escanta, y en primé tot es mal se feya á las foscas, y si colcú ho veyá ó bé ho sufria, segons com fos, feya prou callá,

perque se pó tenia á molta gent agafada p' es coll. De gemechs prou que ni havia.

Per sort Ciutadella no va ser may victima de grans atrocitats en cap de ses passadas centurias, y si una gran matanssa registre se nostra historia, es un fet gloriós que honra á n' es que varen lluytar y morir per se fe y se llibertat. Pero ni guerras, n' incendis ni atropells, ni desenfré de cap casta ha sufert Ciutadella, y per aixó s' autor d' aquets RECORTS, ple de dolssa estimació per es seu natiu paratge, se complau en pintar, encara que sigui amb poca trassa, se fesomia d' aquesta petita ciutat, de xixanta ayns en derrera. En dita fesomia hi podreu veura algunas sombras; però no hi veureu clapas ni berrugas que le desfigurin. Amb llenguatge cristiá podem dir que Ciutadella no ha tingut may res d' infern; però si bastant de purgatori y molt de llims.

Per ultim, hi ha que fér constá que per descriure ses costums d' es nostrus avis no s' han consultat gaires historias; però si que devés uns quants anys s' ha espiulat dins se memoria de ses personas de més edad, abans de caducá.

Aspecta de se ciutat

QUI l' ha vista y la veu!
Ciutadella, com tot-hom sap, estava voltada de muradas que le tenca-
van por totas parts. No hi havia tanta
pols com ara; però en cambi, ara corre
mes aire y mos podem aixemplar més
es pulmons.

De banda dintre ses muradas, ets an-
tichs carrés casi tots son es mateixus.
Ja se vé que moltas cases d' es principi
d' es temps de que feym esment, han
sigut renovadas y avuy se veuhan mol-
tas fatxadas que donan més reals á
s' antiga població.

Deixant apart lo qu' era Case de s'
Ajuntament, ó Sala veyá, que junt amb
se case d' en Gomila casi aufagava es
carré Majó d' es Born, y se plassa

d' Abastos que abans era hort d' es frares agustins, transformació de se segona mitad d' es sitgle passat, ferém esment d' es carré del Bisbe.

Era dit carré, á n' es comensament d' es sitgle dinou, en bona part un gran pati ple de ginjolés, y el bisbe Juano, que va venir l' any 1803 á regir aquesta diocesis y á ne qui es deu se gran millora d' es palau episcopal, va allargá aquell carré, amb se condició de que no se poguessin alssá se ringlera de cases baixas que se hi veuan, perque no li tapassin se vista de la má; pacte que tal vegada no es trobaría en cap archiu, perque ningú l' ha vist may. Aqueix mateix prelat va extinguir també s' iglesia dels Dolors que eczistía devant se del Rosé, fent construir, á despeses sehuas, es passeig que es diu cami d' es Degollador, ahont hi ha encara s' histórica *cadira d' el Bisbe*.

Ja no eczisteixan tampoch aquells carreróns de se Murada que semblava cose del Marroch, formant avuy carrés bastant alegres y de ahont parteix s' en-

sanche de Ciutadella, de que no farem esment per ser obra que rebasse es nostre espay de temps. No obstant, mos ocuparém de se plassa d' es Born. Aixó si que ha mudat d' aspecta.

Figurenmós qu' entram p' es portals d' en Salas que dunavan á se Planada, avuy plassa de Colón, y trobarém á l' esquerra una costa de Murada y á la dreta s' hort d' es frares de San Francesch, y seguit es convent, sense cap auberta que vulgués dir carré. Se case-Cabrises ocupa bona part d' aquell convent, y ses d' es Comte, Martorell y Vigo, tampoch eczistían baix se forma d' avuy, y manco lo que 's Teatru. (1) Alló era un curté que li deyan es *Bèrechs*, y ses demés cases un lloch aubert que mirava á n' es port, que li deyan es *Tancats*, ahont ets atlots hi jugavan y ses donas d' allá suvora hi feyan bugadas y també hi cuian s' arròs de la terra.

Se part que mirava á n' es Port era

---

(1) S' obra nova d' es palau d' es Comte de Torre Saura, que mira á n' es Born, es va comensar es mes de Juny d' el any 1839.

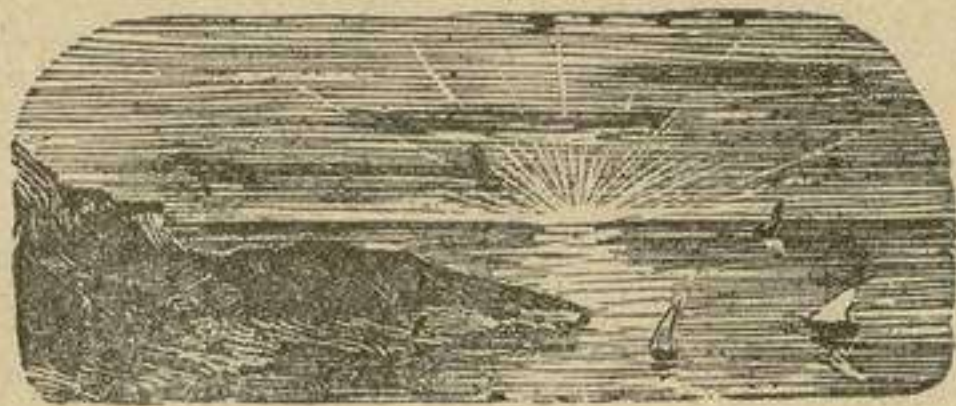
es Miradó que seguia fins á s' hort d' es Governadó militar, que tancava casi mitj Born, tot lo que forma es plá que hi ha derrera es *Passeig* que llevoras era molt més petit y sense abres; y en tost de se *Pirámide*, hi havia un sencill monument amb una pedra negrosa que duya s' inscripció de *Plaza de la Libertad, reinando Isabel II*, en mitj de dos mal-fets lleóns.

Es Born estava tot ple de mauvéras, lo mateix que se *Planada*, amb unas mauvas tan grossas, en certs paratjes, que se hi podían amagar ets atlots sente se vits, y per entre ses mauvas y garitas, lo mateix que per dalt es *Passeig* se gent menuda hi feya de ses sehuas.

Passat l' any 50 va venir per establir-se á *Ciudadella* una senyora que li deyan *se Millonaria*, encara que no ho fos ni de tròs, y va fer construir se primera case á fora-portal y unas quantas case-tas més: alló va ser es principi de *s' ensanche* que mes tart, amb s' esfundrament de ses *Muradas*, va ser considerable.

Tan va mudar s' aspecta de Ciutadella, que per devés l' any 1886 ó 1887, va venir d' Algé un ciutadellench que feya trenta y picu d' anys que faltava de Ciutadella, y quant se va trobar en mitj de tants de carrés nous y casas novas, va dir á se seva dona:—Francisca, tornenmós á Algé, perque aixó no es se mehua terra.

Ses muradas

SABEU quant se va comensar á muradá Ciutadella? Yo no heu sé y crech que voltrus tampoch.

Abans de se reconquista de Menorca, es moros van fer molta feyna á ses muradas, y sitgles després es reys d' Aragó y mes tard es d' España, en diferentes estadas, van enviar dutblés destinats á millorá aquellas obras, havent sigut se derrera se construcció d' es bastió de se Font qu' encara eczisteix á n' es servici de se Fábrica de gas acetileno.

Hi havia cinch bastions amb pessas d' artillería que mes tard van ser conduhidas á n' es bastió anomenat de se Font que també es deya Bastió *des Déume*, perque allá se depositava es blat procedent de dita contribució, fins que

s'abolí. Ja veurem perque servian ses nostres muradas.

Per entrá y surtí se gent, ses muradas de Ciutadella tenian cinch portas de molta grussaria, á n' es fondo d' una purxada que prenía tot es gruix d' aquell bastiment, y en terra formava, molt temps enrera, un pont llevadís que cubría un fossu que 's va retblir després. S' anomenavan portas ó portals d' en *Salas*, qu' eran ses que donavan entrada á n' es Born; á se part de mitjorn hi havia es portals d' *Artruix*; á se de llevant estavan es portals de *Mahó* y á tramuntana es de se *Font*. A ponent hi havia es *Portalets* que donavan á se costa de *Baixa-má*.

Totas aquestas portas se tancavan á las nou des vespre en s' ivern y á les deu en s' estiu, y s' obrían molt de-matí, de modo que ningú podia entrar ni sortir en tota se nit que no fos per un cas de gran necesidat ó p' es servici del Rey. Sols se obrian es *Portalets* per deixar sortir es pescadors que havían d' anar á fer calada, y aquets estavan convin-

guts amb s' ordenanssa d' es Governadó que era s' encarregat de tancar y obrir ditas portas.

Considerau, llegidós y llegidoras, se gent que se apilotava á n' es portals, dedins y defora, gelats de fret en ses matinadas d' hivern, esperant que obri-guesin, de cada costat de murada, y es renechs de que havia de ser objecta s' ordenanssa, si feya un poch tart.

Per sort eczistia á un carreró, entre es carré de S. Pere d' Alcántara y es de la Purísima, s' historich *furat de ses bruixas* que conduhía ses aigus dins es valls. Era aquell *furat* una auberta bas-tant gran per poderi passar una persona molt acutada, entre mitj d' aranyas, es-curpins y altres alimares; pero quant arribavan á banda fora se trubavan á una altaria de devés uns vint pams y llevoras tenian que devallá dins es valls per uns pastells que hi havia á se paret, amb perill de caura y romprés una cama.

Pero alló era un gran refugi per aquells que volian entrar ó surtir de

Ciutadella quant ses portas estavan tencadas; per passar contrabando; per es festetjans de ses atlotas d'es mulins si se destorbavan un poch y volian anar á dormir á ca-sehua, lo mateix que per aquells y aquellas que durmian fora y se havian detengut amb s' objecta de colque ballet, ó altre cosa, á Ciutadella.

Per fora, ses muradas estavan voltadas de fossus que 'ls hi deyan es *valls*, sitis mal endressats y plens d'herba ahont hi amullavan bistias, escepta un bon tros suvora es portals d'Artruix, qu'estava ben cuydat y ahont, per espay de molts anys, un tal mestre *Diego Cama* hi va establí jugadós de bolla. S'únich siti ahont no hi havia valls era se Planada y servian ses muradas per jugá plè, ó sigui á la pilota.

Un passeig per dalt se Murada era molt entretengut, perque d'allá se veyan es dedins y es defora de Ciutadella; se gent que habitaba per dins es patis d'allá suvora y fins ses monjas d'es convent de Santa Clara quant se passetja-

van per dins s'hort y ses pobres, si veyen colcú, tot-d'una fugian y s'amagavan.

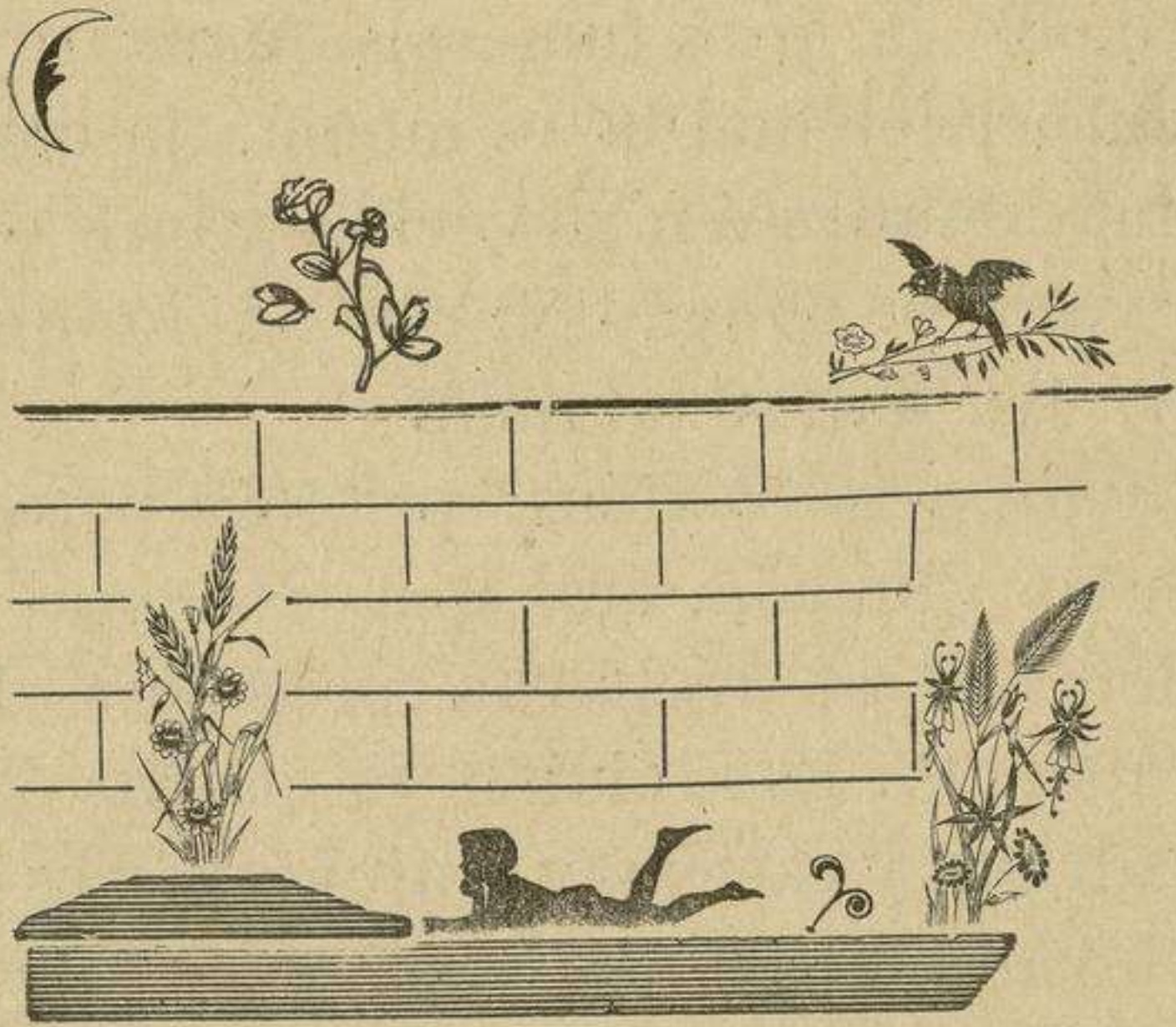
Tot aixó haguera estat casi res, si atlots mal-criats ó gent poch educada no n'haguessit fet abús continuament d'aquell paratje, ja tirant pedras dins es patis, rompent ollas ó tets de posar ramells, ja p'es fumerals quant treyan fum per fer mal-bé es menjá, ja demanant de-novas á n'es vecins, y en s'estiu es vespres, no en dich res de lo que's feya per dalt se murada.

Jugá p'es bastións, per fora-portal ó per se Planada, era una delicia p'ets atlots que se trobavan presoners dins Ciutadella. Es dividian en partits ó escuadrons, y casi may s'ajuntavan es qui es feyan amus d'es Born y es qui hu eran de se plasa Nova y de se part d'es portals de Mahó, á no ser per ferse la guerra.

Un atlot que sent d'un paratje anás á s'altre, ja tenia prou pa tayat, en certas ocasions. Un de-cap-vespre han van despuar un de-nua-mare, amaganli se

roba, y si de ca-sehua no ni hague-
sin d'uyt d'altra, s'en haguera anat
en pel.

De com vivían es pobres

Ni quedan ja molt pocas de cases amb ses portas y finestras pintadas d'aumangra, finestras amb un sol vidre y damunt se barane colque test d'ahont surtía un clavalliné ó una mauvarose.

Aquestas cases solían ser baixas y ets habitans durmían devall taulada: es pis era de trespol casi sempre; per cas raru se hi veyá enratjolat. Bona part d'aquestas cases de que feym relació, tenian pati bastant gran y dins es pati hi solía haver colque abre que per lo regular era un ginjolé.

Lo més sencillament vivía se gent pobre, y molt poch milloravan amb es temps de posició; es á dir, que es qui naxía pobre hu era tota se vida. Ets

oficis estavan agremiats y cada un tenia es seu sant á ne qui dedicavan una festa una vegada cada any, es dia que li tocava.

Es bressés tenían per advocat á n' el Cel á sant Isidru y á santa Escolástica; es teixidors á sant Lloanart; es sabatés á sant Pere Martir; es fustés á sant Joseph; es ferrés á sant Eloy, etcétera. Encara es poden veurer ses insignias de cada ofici, calcadas á ses llanternas que surtan á se professó d' es Divendres Sant. Es de-cap-vespre de se festa tots ets agremiats se reunian per nombrá es sobreposats d' es 'gremi y passavan beguda, colque vegada d' aguardent y ficas secas.

Se clase mes numerose era se gent del camp, perque falta d' industria exportiva de cap casta, la major part de jovent es tirava á se terra ó á la má. Ses donas no tenian cap ofici mes que manetjá se gua ó es fus: ó cusian ó filavan. De teixidors la any vint s' en contavan á Ciutadella prop de cent.

Quant arribava es temps d' es segá, casi tots es menestrals deixavan ses sehuas eynas, per agafá se fáus, perque en s' estiu se feyna mancava y es jornals sempre eran curts. ¿En voleu d' espiguladós y espiguladoras? Atlots y atlotas, jovenetas y hasta donas fetas, tot-hom acudía á n' es llochs per rumandra dins se pahisa, y de bon demati arreplegá ses espigas que 'ls hi queyan á n' es segadors. ¡Ditxós aquells ó aquellas que podían anar devant!

Però venía un mal any y tot era miseria. Es jornals mancavan, es blat s' encaría, y com de malas anyadas ni hagué bastantes en es temps que anam recorrent, figurauvos com vivían es pobres.

Se gent petita anava á cercá llensons y cascunias per saciá se fam, ses donas pastavan farina d' ordi, perque á la case hi hagués un tros de *coca beta*, y quant aquesta faltava feyan un tiá de segó bullit sense més ingredient que se sal, y alló se hu feyan passar p' es coll amb algunas táparas, si 'n tenian, ó si

no, amb porros ó porradells que casi may faltavan. Si un atlot podia arreplegá un tronxu de col, s'el menjava d'amagat, perque no li disputasin, y aixó que amb un sol dinè haguera pogut comprar fruyta d'es temps á *tant y voletti*.

En certa ocasió va venir un barco carregat d'una cobertada de garrovas abeuradas d'aigu salada, y es van depositá á se Planada, perque es secassin, quant una partida d'afamats se hi varen tirar demunt, y feynas hi va haver per salvar le mitat de ses garrovas.

Se mehua avia cantava:

*Ja hu dirá qui será viu
Com hu passavan es pobres,
De favet y de garrovas
Per poder passar s'estiu.*

En temps d'es frares, á ses portas d'es convents, demunt mitj-dia, hi acudian falcats de donas y atlots, cada-hu amb se sehua olleta, per una cuarada de sopa, y apurat estava es germá Chech de San Francesch quant surtia

amb se caldera per repartí se sopa y veyá qu' aquella es buydava y molts de pobres se n' havian d' anar mal satisfets amb s' olleta buyda.

S' estat económich de Ciutadella dependía de ses bonas ó malas anyadas y lo que 's diu se balansa comercial mos era poch favorable fins que 's va extendre se fabricació de calsat per s' illa de Cuba. Com per tot-hom hi havía feyna de sabaté y d' aquest ofici es treyan bons jornals, es dublés se van escampá per tot y amb aixó va millorá se situació d' es pobres deixant molts d' ells d' anar á captá.

Abans ses escalas de ses cases de senyors estavan plenas de pobres qu' esperavan asseguts que un criat surti-gués, quant li venía bé, per donarlis una petita llimosna. De vegadas per un dublé tenían qu' esperá una hora.

Atlots y hasta bregants fets agafavan un tros de pa y seba y s' en anavan á dur un feix de llenya, quant mancava se feyna en el camp, y tot es de-cap-vespre els se podían veura allargats á ses cos-

tas de se murada sense sebre que fer de se sehua òssa.

Es vespres, moltas donas, pobres vergonyans, s'amparavan de se fosca y embulicadas amb un tros de chal s'en anavan de porta en porta, y fent un baday á cada una, deixavan sentir una veu llastimosa que deya:

—Germenets del bon Jesús; un bussinet de pá, que no tenim res que sopá aquesta santa nit.

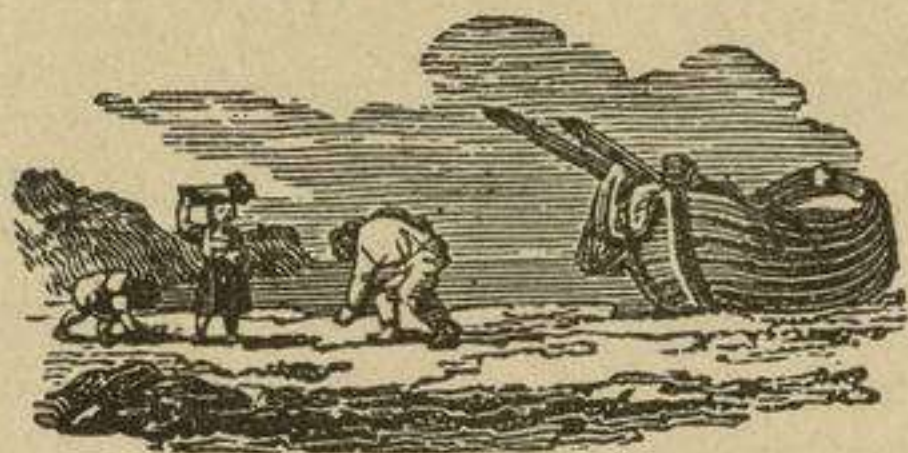
¡Quantas vegadas, essent jo petit, sentía aquella veu que 'n feya tremulá se pell! Per ferme perdra se pó, mumarre en solía dir:—Joanet, ves á donar aquet trós de pa á se pobre veyeta que plora.

Y jo hi anava amb es cor dins es puny, y abans d'arribá á se porta j'allergava es bras tan com podía, y de-vegadas sentia s'impresió d'aquella ma freda que 'm feya pendra un bon esglay; pero rebía un *per amor de Deu sia*, y entrava victoriós dins es menjadó com si hagués escapat d'un gran perill.

Perque hi havia casus en que no eran

pobres es qui captavan es vespres de porta en porta, sino gent mal intenssiionada que donava colque susto.

Cavallés y mussons.

DEIXANT de banda á se gent d'iglesia y á se gent de la má, de qui molt prest n'hem de rallá, mos ocuparem ara d'es que 's deyan senyós, ó siguin cavallés y mussons d'aquell temps.

Es cavallés, que formavan se noblesa d'aquesta Illa, residian casi tots á Ciutadella, en ses sehuas cases-palaus que encaran eczisteixen, algunas d'ellas desiertas. Eran es majós propietaris y es qui duyan el pont de Ciutadella. Se primera vara de batle casi sempre la duya un cavallé.

Es mussons formavan se clase mitjana y alternavan més ó manco amb es cavallés quant á n'aquets, per certas amistats y per fer nombre, els convenía; però lo qu' eran ses senyoras de se no-

blesa, pocas vegadas s'ajuntavan amb ses mussonas, que no fos en motiu de colque festa, però no de familia.

De tots modus, ses classes altas no s'havian *democratizat* com avuy día, en rahó de ser en-primé més numerose se noblesa y de ses ideas sobre privilegi de naixement qu'han esborrat ses corrents revolucionarias d'es nostru temps, establint uns altrás privilegis á favor d'ets homus adinerats; de modu que s'enyoriu avuy está molt confús, y de pares menestrals venen fis senyós, y no fora estrany que de pares senyós venguesin fis menestrals.

Es majós propietaris solían millorá ses sehuas fincas amb es remanent que 'ls hi quedava en ses bonas anyadas. ¡Com no s'havian inventat encara ses estisuretas de tayá copons! Cada un d'aquets senyós sostenía es seu ranxu de jornalés que baix ses ordres d'un majoral feyan feyna á n'es lloch, ja obrint siquias, ja renovant parets, guanyant set sous y favas que's deya, p'es llegum que solian recuhí p'es seu

conta. A n' aquell temps hi havia á Ciutadella molta bresseria, y si no fos estat p' es gran nombre que fugint de se miseria van sortí de cap á l' Algería durant es primés anys de se conquista, ni haguera hagut de bressés un estemperi.

Hi havia colque cavallé qu' anava ala baixa y tenía que filá molt prim per poder viure. Pitjó es mussons. Com eran senyós y volian mantení es seu rangu, vivian cama alta, perque se feyna 'ls hi feya nosa. ¿Qué haguera dit se gent si don Pau ó el senyó Pera s' haguesin posat amb colque negossi ó plantat una petita industria? Preferian més dur dotze anys se mateixa levita y á se taula just untarsé un budell, que incorra en se *baixesa* de ser persona de profit. Fora de gent de carrera, que eran pochs, y d' un qu' altre empleat, casi tots es mussons moltas vegadas estavan com ses llantias de Campus.

Però encara hi havia entre es senyós un géneru específich de més caloma que presentava se sehuas variedats. Mos referim á n' es *fis segons* que sense ocupació

forsosa de cap casta; sense poder contreure matrimoni, en rahó d' estar desheretats; víctimas d' un sistéma en que se vesteix molt bé á un, es que neix primé, deixant ets altres casi en pel; com eran molt rarus es qui tenian una ocupació honrosa, vam-m'els aqui á n' es fis segons, vivint sense objecta, uns enterrats dins ca-sehua dedicant bona part d' es temps á se lectura, altres á se cassa, altres á escaufar caderas de ca colque menestral per rallá en se mestressa, y colcun fent de ses sehuas amb escandul de ses bonas costums.

Una vegada hi havia un pobre homu que venint d' es Moll passava p' es Born amb dos ases carregats d' ollas, y va topar amb un d' aquells calaveras que l' hi diu:

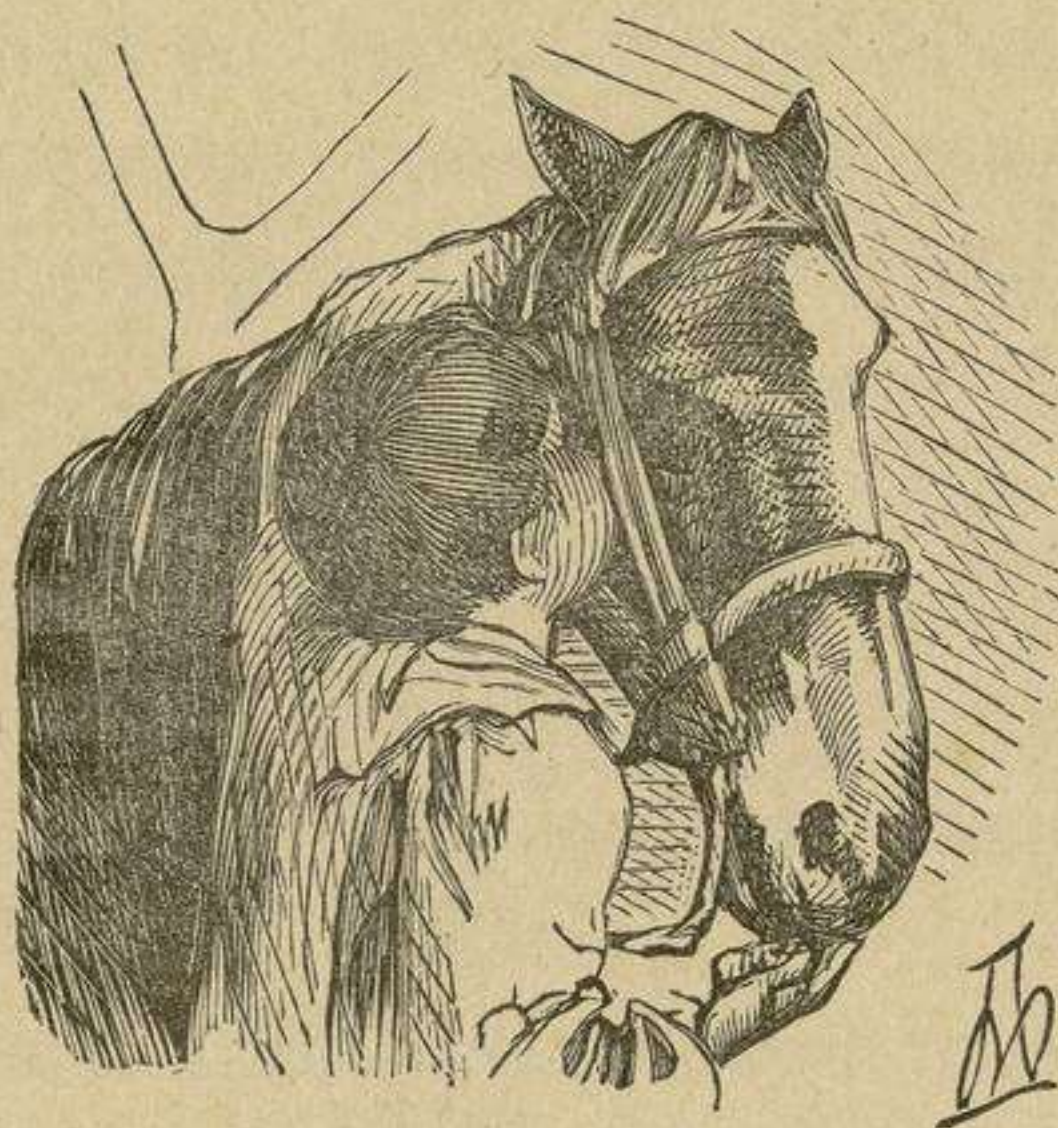
—Esperau un poch que vuy dir cose á s' oreya d' aquell ase.

Y amb aixó va encendra d' amagat un bussinet d' esca, se acostá á s' animal que anava devant y fen veura que li deya cose á s' oreya, li va ficar dins aquella un bussí d' esca que prenía.

Sentí s' ase es duló d' es foch, pigá brincu y tirá ses ollas, va ser obra de pochs moments; y aquell pobre homu qu' havia estat en se boca auberta, perque era curt de gambals, comensá á cridá, quant s' altre se li acostá y l' hi va dir:

—No tingueu pó; á s' ase l' hi han caigut malament ses mehuas paraulas, pero jo vos pach ses ollas. Girá en coa y s'en va.

LIBRO DE
RECORDACIONES
N.º 13

Devots cristians.

DIHUAN que 'n primé hi havia més fe y més religió que avuy dia, y es veritat, ó per lo menos molts hu demostravan, tal vegada per no caura en desagrado de la Santa Mare Iglesia.

Lo cert es que á n'aquell temps era molt rara se persona que no anás á missa tots es diumenges y dias de precepta. Quant jo era criatura—y d'axó ja fa uns quants anys—se senyalavan amb es dit es tres ó quatre homus que no s'acostavan may á l'iglesia, y els hi deyan *firmassons*, creyent que tenían pacte amb el diable.

D'es ram de bressés, se major part no faltavan may á missa majó es diumenges y festas, lo mateix que á vespres á la Catedral. Es clero á n'aquell temps

no s' havia d' esforsá tant per atreura fels á ses funcions religioses, perque sense cap estimul ni novedat tot-hom acudía á sentí es sermons de frare Pera ó d' es lectó Fornaris, que ni havia col-cun que feya borroná se pell.

Es diumenges, com á dias de mes truy, p' es carrés y plassas de per en mitj de se població, se hi veyan homus que quant tocavan *Sanctus*, tots se treyan es capell, s' aturavan de conversá y deyan es *Crech en un Deu...* y es fusquets, p' es carré, per dins ses cases y á totas parts, quant sentian es segon toch d' Ave-María, si estavan en mohiment s' aturavan; si asseguts s' alsavan drets y es de mes edat comensava: *Angelus Domini...* y abans de sopá en casi totas ses cases se passava el rosari.

¿Qué més? Fins es pescadós quant sur-tian d' es port resavan amb alta veu un pare-nostre á Sant Nicolau de Tolentí ó de boca de port, y á bordo d' un ó altre barcu, en mitj de la má, també es resava el rosari, y tots es navegans feyan promesas á tal ó qual sant en

cualsevol mal temps si arribavan en salvament.

Ningú passava per devant un capellá que no li fés acatement, si no li besava se má, y tractanse de frares, ses donas els hi besavan es cordó ó se corretja, y moltas familias no movian un peu que no haguesin consultad abans amb lo pare confessó, per qui eran, segons se case, es millors panets y ses milloras furmetjadas y tot lo demés, cada cose á son temps.

¿Y que 'n direm quant passava p' es carré el Sant Viaticó ó es Combregá, com li deym noltrus? No se contentavan en treura de fora es llum en cruas, tan prest com sentían se campaneta, sinó que tot hu deixaban per posarsé tot-hom de junoyes en terra y fins s'aixecavan d' es llit per corra molts derrera es combregá p' es desitj de guanyar ses indulgencias.

Tot aixó hu practique avuy encara algú qu' altra devot; pero á n'aquell temps se veyá molt més. Casi tot-hom era confrare de tal ó qual sant; se duyan

més escapularis y més justinas penjada^s p' es coll; s' omplian mes ses llantias de ses capellas en moltas iglesias buidand es satrinet d' oli, encara que haguesin de donar moltas voltas y pocas gotas á s' oli-aigu, y no hi posavan tans de inconvenients en comprá se Bula de la Santa Cruzada com ara ne hi posen per treura se cédula de vesindat.

Allá va un ezeemple per demostrá fins ahont arribava s' esperit de devoció d' es nostrus avis, d' aixó fa molts anys.

Era una nit d' ivern d' aquellas en que 's fret gela 'se sanch, y una pobre veyeta estava embulicada amb un tros de xal, asseguda y ben atrecada á se porta de s' iglesia de San Francesch, esperant que obriguesin per oir se missa primera.

Passa un pescadó que anava á veure es temps á San Nicolau, veu aquella pobre y li diu:

—Germana ¿sabeu qui n' hora es? Son les duas y si haveu de esperá que obrin, en petireu de fret.

—Mes va patí el Bon-Jesús clavat

á la Creu, li vá contestá se veyá.

Aquell homo s' en va y es cap d' un hora torna á passar per allá mateix y veu aquella pobre que no fa mohiment. Le crida, le toca, la fa buriná y veu que no s' en sent. Estava gelada.

Santa obediencia.

S'esperit de religió duya en si s'esperit d'obediencia; pero d'obediencia cega, sensé aná á cercar si era just ó injust lo que 's manava, ni tampoch hu havia de definí es qui obehía.

Quant l'Iglesia reconeix se l'legitimitat d'un rey, el considera en lo material representant de Deu, y se sehua persona es sagrada. Ningú es pot oposar á n'es seus designis; ningú es pot rebetlá contra ses sehvas disposicions, mentras no siguin contrarias á se lley de Deu interpretada y definida per l'Iglesia.

Per aixó durant es reynat absolut de Fernandu VII, es clero fomentava á Ciutadella, com per tot arreu, aquella obediencia cega á ses institucions, á ses

autoritats y fins á n' es pares de familia, y tot-hom estava sumés á l' Iglesia; y per aixó també es pares tenían mes potestad damunt es fis, y es fis estavan mes obedients á n' es seus pares.

Ses familias en bona part vivian amb un recuhiment extraordinari; totas ses vetladas se passava el rosari en familia; ets atlots no surtían de ca-sehua després de fosch; molta gent se retirava á toch de *la Queda*, y quant hi havia festetjans á la case, no era com avuy que fins es permet que devant tot-hom s' animorat volti un bras per demunt ses espatlas de s' atlota. Jo hi sentit contá á una tia mehua que quant va comensar á festetjá, es confés le hi va dir que si no posava una cadira en mitj, entre ella y s' animorat, no l' absoldría.

Fins edad de disset ó divuit añys ses joves encara jugavan á la *marraquinca* y també á *la terreta* á posar gua; apenas se conexian ses modas, perque amb un vestit de llista es dias feiners y d' endiana es diumenges ja se trobavan dalt la parra, y no sé fins á ne quina edad enca-

ra creyan que 's fiets venian del Cel.

Ningú rellava mal d'es Govern y molt manco d'es frares y capellans, y se gent tenia mes pó de se justicia que d'un fitbló, porque á n' aquets els se tayaban d'es Miradó ó de dalt se Murada, ses personas que tenian fe, pronunciant ajunayadas s' Evangeli de Sant Joan.

Jo no vos diré si aquesta fe y obediencia d'es nostros avis els fés viure amb un estat felis; pero si més acunortats cada-hu en se sehua sort. Ciutadella veyá en part era trista y es poble vivia com aniquilat en mitj de ses sehuas sencillas diversions. Hi havia bó y dolent com ara; pero baix un altre aspecta. Hi havia foch culgat que no es veyá ni es sentia fins que un hi era damunt. Hi havia desunions entre familias y colque disgust molt gros; pero may se deya di qui era fi fulano, sobre tot si es tractava de pecats de gent de supusició.

Pero va venir se Constitució, se creá se milicia nacional y es va encendra se primera guerra civil, y aixó va esta-

blir cert esperit d'indisciplina en ses costums, encara que aquí á Ciutadella es va trasllui molt poch, en rahó de no verí personas d'arraigó que 's separassin de s' ordre establert en moltas centurias.

Encara que estiguessin abolits es privilegis á favor de se classe d' es cavallés, com aquets eran es que posseian casi tota se riquesa, comandavan, y s' obediencia de ses classes de menestrals y sobre tot de la bressería no es va rompre fins passat molt temps. Un menestral que tingués un senyó per perroquiá, y més si aquet era d' es grossos, es pensava amb un dit tocá el Cel y de vegadas s' humillava mes avall de se terra. No es estrañy que encara avuy dia eczistexin reumas d' aquell antich vassallatge y no hagin fracassat del tot certas atencions mal avengudas en s' esperit d' es sigle, si be es veu clarament que 's gat no hi es més casi sempre que per es formatje.

De pobres servils no ni han faltat may á Ciutadella; pero de señyos feu-

dals no s' ha conegut eczempla. Es nostrus veys recordan fets d' aquells señyós que no demostren pel d' orgull, y asseguran que se major part no es feyan difficultosus per alternar en se gent d' ofici, molt al revés d' altres que 's classifiquen de pois que 'n entrat en pastura.

Jo sé d' un señyó, que era d' es més opulents, que un dia trobansé á un d' es seus llochs, le hi va donar es capritxu de convidar á diná á uns quants jornalés que feyan feyna allá mateix, y veyent que 's trobavan violents á se taula, no sabent com s' havian de posar, aquell señyó se treu *es peletón* que duya, demana una xamarreta á l' amu, se le posa y diu:

—Ara jo no som es comte de Torre-Saurá, sinó l' amu de ses Trucarias.

Aixó va passar en dita posició l' any 1848.

Se gent de le má.

ENCARA m' en recort.

Quant no hi havia apenas vapors y á n' es port de Barcelona se hi reunían barcus qu' es deyan de *Carrera d' América* y necesitavan forsa marinés, d' aquí y de Mahó ni anavan á falcats, perque se nostra gent de le má sempre en estat benvolguts per tot arreu.

Llevoras se veyá molt de jovent matriculat, també per fugí d' es servici d' en terra y perque sempre tenim s' aigu salada p' ets uys, y cap América hi falta gent, y tan just eran á Barcelona, no mes feyan arribá y contracta feta.

S' en anavan es joves marinés á fer lo que es deya un *viatge redó*, y á se tornada duyan algunas unsotas y llevoras se passetjavan un quant temps p' es carrés lluint es seu rellotje y es seu puro á se

boca. ben vestits com á seños, amb aquellas orsadas quant caminavan, y aquell posat de valents, y aquell llen-guatje de tan se m' endona, y aquella fatxenda d'aquí estich jo... vamos que's feyan es rotlu de se coa.

S' aturavan devant es portal d' una casa y ja sortía se mare á damanarlis noticias d'aquell fí ó d'aquell parent que tenía per América, y se mare crida-va se fía, y se fía surtía ben empolles-trida y es mirava es jove mariné que

*Duya patilla á l' inglesa
com aquell que res l' espanta,
amb més garbo y amb mes planta
que un brik-bark en vela estesa,*

¡Ditxosa atlota que' n pogués arreple-gar un. Era una gloria, temps enrera, festetjá un mariné. ¡Lo que feya s' oló d'enclitá!

Ben mirat se dona d'un mariné floca-vava durant es primés añys de matrimo-ni, perque es navegá sobre tot per Amé-rica feya guanyá alguns diners y se do-na els aguardava y disponía; molt al revés de ses donas d'es menestrals que

moltas vegadas se veyan obligadas á demaná dutblés á s' homu per aná á dur tres unsas d' oli. Axíns es que totas ses atlotas anavan en-rauja p' es marinés, y tan prest hi havia oló de casóri, deixavan ses calsas de coló per posarsen de blancas.

Apart de tot aixó, es marinés duyan de fora altres ideas que feyan distria en ses que aquí dominavan; solían contar coses extrañyas d' es paratjes ahont havian estat y que molta gent ignorava; duyan dins ells y feyan veura moltas vegadas un esperit d' independencia aquí mal envidada, y hasta es mateixos alardes d' impietat moltas vegadas els hi donava cert visu de personas d' altra casta.

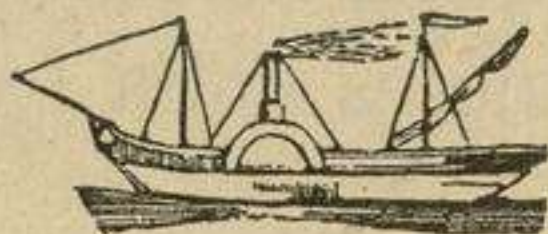
Quant es joves marinés anavan de feyna y es posavan se faixa y es guinavet á la banda, ningú s' els hi plantava devant. Ja hu intentavan alguns de puñy rustit d' aquells criats á se tanca; pero es guinavet feya reculá es més grossos.

Venia y aquell mariné es casava, tenia infans y no es volia fer molt enfora

de ca-sehua, y llevoras s'embarcava amb un d'es nostrus barcus ó es ficava dins un llaud de pescá, y ja no era es mateix, perque casat ó fadrí, Ciutadella l'aplanava. Després se va establí per tots es ports es servici de vapors; es barcus de vela á Barcelona van anar mancant, y adios viatjes d'América; adios unsas d'or y fatxenda p'es carrés; adios pulidas doncellas y fums d'independeucia. Ara vindrán es sabatés y s'endurán lo bó y milló de Ciutadella.

Y voltrus gent tranquila del camp; voltrus que heu estat sempre es més sumesus, es més sencills y també es més ignorants; voltrus que baix es nom de presiu de *béguers*, heu sigut tota se vida se gent més pobre, encara que se més feinera y de més bonas costums; ja no passetjereu es sau curt y es capell de pel, perque sentireu tentacions de deixar ses varcas y viure en més comoditat y més jornal, y entrareu á Ciutadella y os fareu sabatés.

Tornem arreta.

ABANS y després de *l' any de se desgracia* per Ciutadella, es piratas de la Berbería solían desembarcar de tant en quant á ses platjas d' es mitjorn y robavan y sequetjavan p' es llochs més acostats á la má, tenint á n' aquella gent en constant transquiló.

Després ja no van ser morus, sinó inglesus, marinés d' aquella nació anomenats *matelots* ets que feyan de ses sehuas per tot arreu á n' es camps de Menorca, sensa lley ni fre, durant algun temps; y també oficials de s' ezcercit británich que moltas vegadas perturbavan festas á Ciutadella y fins penetravan dins es convents de monjas de Santa Clara amb escandol de tot es poble.

De calamidats públicas es nostros avis

en van patir prou. Ja eran ventadas com ses del any hú que van arrasar abres, cases y fins una iglesieta consagrada á Sant Nicolau de Tolentí que eczistía á se boca d' es port; ja eran deluvís com es del any deu que 's va endur á la má se terra de tots es canals y també una partida de donas que rentavan á se font de suvora se Colársega, obligant á n' es jurats á imposá jornals á tots es caps de familia y á vendra se quintana de prop d' es convent de Sant Antoni per repará aquell desastre.

Va venir l' any tretze y una espantosa sequedat va deixar erms es nostrus camps á pesá de moltas plegarias y grañs professons amb s' imatje de s' anomenat Sant-Cristu gros. S' Univer-sidat de Ciutadella, ó Ajuntament, vivia llevoras aufegat de contribucions y no podía auxiliá á n' es pobres.

L' any quinze va ser any de robus en despotblat, comesus per facsinerosus forasters y personas d' aquí mateix que enmascaradas de-nits anavan d' un lloch á s' altra. Se miseria d' aquell temps va

ser espantosa en moltes ocasions, fins obligá á molta gent á fugir desesperada de cap á Mahó.

Amb tot y aixó cap jove vulía ser soldat. Es servici de Rey causava terror. L' any vint hi va haver una quinta molt grossa de que s' escapulavan es casats, y n' hariau vist de matrimonis fets de cualsevol manera, sensa case ni fogat; alló era un estemperi. Anava un jove p' es carré á cercar qui es casás amb ell, y se primera atlota que li agradava, tan prest li deya que *si*, anavan de cap á l' iglesia. Amb un sol diumenge es van celebrar á Ciutadella 77 matrimonis.

Altras calamitats. L' any 25 y 26 es camps van ser cuberts, ara un paratje, ara un altra, per una plaga de llegots que tot hu van destrossar. Molts recordareu aquell cansó que deya:

*Vamus gent de Ciutadella.
Vamus ja y anemí tots.
Vamos á matá llegots.
Que se plaga 'ns s' atropella.
A cuatra sous se barcella.
Animals que pegan bots.*

Aquet era es preu que pagavan es propietaris; pero se ruina va ser completa.

¿Qué 'n direm? Aquella pobre gent se trobava casi sempre aigu á coll. Se pesta levantina feya estragus y es barcus, no podían surtir par anar á dur blat, perque estava prohibida s'intreducció. Es poch comers estava aturat y es blat de Menorca es venía á 18 pesetas se barcella ¿qui podía viure á n'aquell temps? Se feina mancava; cada vegada que hi havia una quinta, alló era un desespero; es servici era per vuit añys y ses mares preferien més plorá es fis morts, abans de que fossin soldats.

De mals añys ni hagué bastants fins l'añy 46 en que per falta d'aigu no hi va quedar apenas una herbeta. Es bestia se moría de fam; es bressés surtían á falcats per Algé; s'Ajuntament demanava recursos á n'es Govern; pero es Govern feya es suèch y no es pagavan empleats municipals, y es cap de tres añys, per poder cobrar lo que s'els hi devía, se varen deixar perdre es

25 per cent. Aixó passava l' any 1849.

Se gran miseria conduhía alguns infelissus á n' es robu, y aixó que 's castigs, segons es producte que 's robava, eran terribles. Fa més de vuytanta anys que un pobre, per haver robat mel, va ser colocat á l' argolla en mitj d' es Born casi tot lo día, amb un sol rabiós.

Era un diumenge. Dalt s' antich paeseig hi havia alsat com á mitj tauló. Allá se hi va posar un homu, que li deyan en Joan del Cel, subjecta p' es coll amb una argolla. Se gent hasta de Ferrerías acudía á veure aquell espectacle. Entretant es marxandu, conegut p' es nom d' es *Bòxet*, se pasetjava d' un cap á s' altra d' es Born, cridant:

—«Aquest homu es veu á l' afronta per haver robat mèl. Qui tal farà tal heurá.»

Fins es de-cap-vespre va estar aquell en es suplici. Quant el van desfér estava blau.

Se bona fé d'aquell temps.

MOLTAS vegadas s' Universidad inter-venía en ses contractas de molts de servicis particulars, per evitar certs abusos d'es gremits. L' any 1800 es possible es va queixar d'es moliners que's negavan á molre baix es preu fitzat per's Universidat y es van arreglar á rahó de tres dutblés se barcella.

A n' aquell temps no hi havia encara papé sellat, y totas ses contractas es feyan á la bona de Deu, molt especificadas, y raru era es cas d' infringirse un compromís. La cose no estava tan embulicada com avuy.

Es mestres de tots ets oficis no eran defraudats per cap oficial ni tampoch ets oficials eran explotats p' es mestres, y quant un d' aquells s' establía p' es seu

compta, no heu podia fer sense abans haver sufert un eczamen ahont donás provas de se sehua competencia.

Es dutblés en tot temps han estat ben volguts, y aquest amor á s'interés no data de se nostra época, sino de totas ses centurias. Però en primé no s'havian inventat tants de *papa-dineros* com avuy día; se vida era mes sencilla; cada-hu vivía dins se sehua esfera y pochs eran es qui estiravan se cama més de lo que allargava es llensol. La veritat: no es feyan tantas purquerías com avuy per se fam de dutblés.

De gent trapacera y embulicadora també ni havia, y no hem de pintá Sant Cristoful nano; pero á ses botigues no hi havia tan de deutas com avuy ni se jove que podia dur tan sols mucadó d'indiana s'el posava de seda.

Eczistía més respecte per totas ses coses de Govern y ets encarregats de ses funcions públicas no tenian que sufrí com ara se crítica d'aquell y d'aquell altra, perque semble que tot-hom te dret de ficarse en tot y ningú pot sufrí

cap abús de s' autoridat.

Ses sessions de s' Ayuntamiento que avuy se prenan tan á la fresca, eran molt consideradas. Tot es temps que durava una sessió se sentia de tant en quant un toch de campana grossa que volía dir que en aquella hora *se passava Consey*, y alló infundía cert respecte y obligava, si tan voleu, que 's jurats (no consejals) no perdessin es temps en flores-fuas; perque aquells tochs de campana grossa els hi recordava á cada instant es jurement que havian prestat d' atendre, sense esperit de partit, á ses necesidades d' es poble.

Es patriotisme llevoras no era fruyta fora temps, perque es partits politichs no havian corromput ses conciencias; no hi havia alló d' es nostrus y es vostrus, puig tots eran uns, y quant eran dos se veyá tan sols es qui manavan y es qui obehian.

Si era amb es comers no hi ha dupta que hi havia mes bona fe, perque tant en ses compras com en ses ventas s' anava cop segú, y pocas vegadas se dona-

va es cas de haver de repesá un article perque no feya es pes.

Es género que 's venía era tot de lley. Ja vos podeu mirar ses robas d'en primé com es trabay de tots ets oficis, y veureu com en res y trobau mectáfora.

Encara que no de molt enrera, jo vos contaré un fet que vaig presenciá en se mehua infantesa demunt s' antich moll d'es port de Ciutadella, y que demostra con eran certs homus d'aquell temps.

Aixó era un patró d'un barquet d'aquí mateix que feya viatjes á Alcudia d'ahont duya taronjas, cireras, olives, garbeons y otras coses.

A n'aquet patró, que per cert era bastant rústich, però de bona lley, li deyan es *concu'n Bep se Bomba*.

En certa ocasió es va endur género de Ciutadella per vendrerló á Alcudia, y á se tornada se li presenta es dueñyo y li va dir:

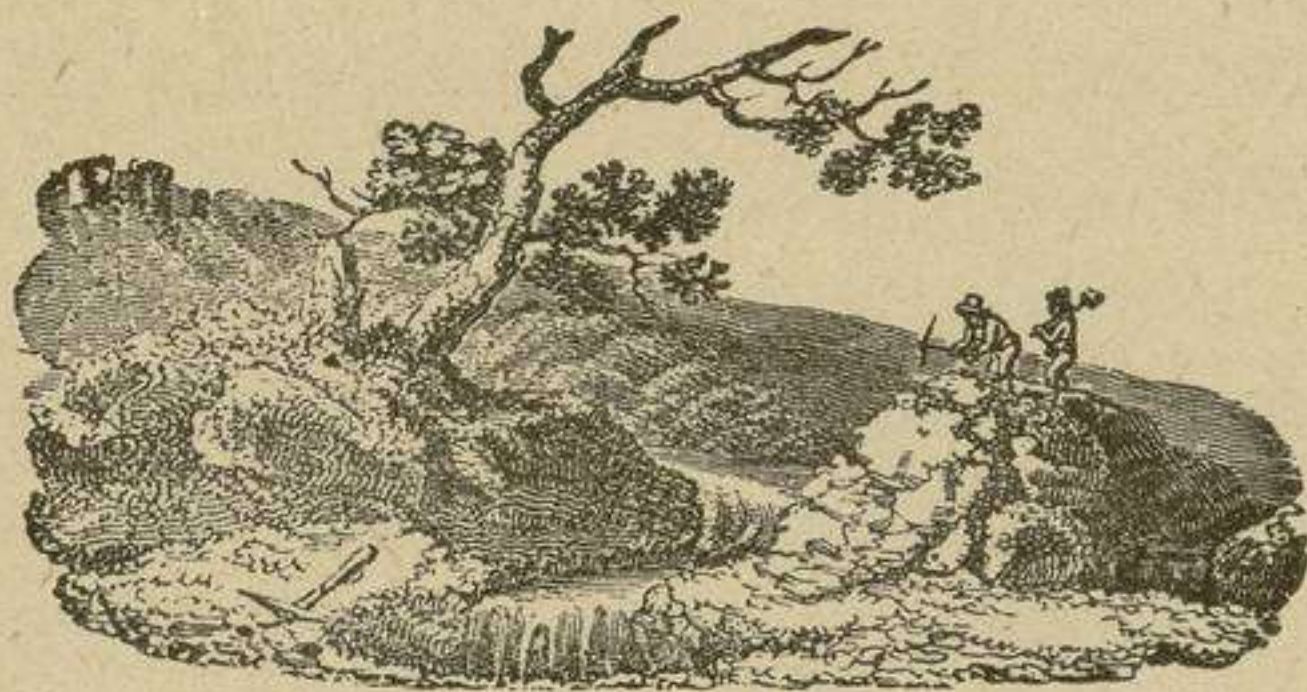
—Concu'n Bep, ¿com anat aixó? ¿A quant heu venut?

—No heu sé, li va contestar aquell; esperau un poch.

Y devallant dins se cambreta, á n'es
pochs moments va surtir d'uyent en se
má se sehua gorra de mariné, qu'era
de llana y en perilla, salta en terra, va
á n'es magatzem que hi havia devant,
seguit d'es mateix dueñyo d'es género
y abocant es dutblés que duya dins se
gorra, li va dir á n' aquell:

—Aixó hi fet: contahuó.

Comunicacions per fora.

EN es temps aquell hi havia á Menorca molts de barcus, més que tot de se matrícula de Mahó. Es conta que per allá l' any 14 eczistían entre petites y grossas 224 embarcacions. Més de 20 barcus anomenats *d'altura* emprenían viatjes desde es gran port de Mahó per América y per es ports de llevant fins al mar Negra, amb s' objecta de carregá de blat per introduhirló á Espanya. A Ciutadella tot eran barcus de cabotatge, fora d' una bombardarda que dugueran mes tart.

També es nostrus barcus s' armavan per anar en cócs, ja contra inglesus, ja contra francesus, segons, amb quina nació estiguessim en pugna, perque alló d' armarse es barcus mercants per anar

en cós, era cose que's veyá molt á n' aquell temps. Encara podem recordar una cansó que diu:

*Es patró Jordi Feliu
va sortir per aná en cós,
y va ser tan venturós
qu' heu podrà contar si viu.*

Altras vegadas es nostrus barcus havian de pendre bandera estrangera per poder navegá amb més seguridat.

Casi tots es barcus de Ciutadella estavan armats de xibech, y encara que més petits que's d'avuy dia, empreñian viatjes cap Gibraltá y Liorna, y duyan robas, plats y escudellas, capells y molts d'articles de quincalla.

Aleshoras de Barcelona no es duya gaire cosa perque s'industria catalana no podía competir en baratura amb s'estrangera, y además se introduhía molta cose de contrabando. Mes tard va ser molt concurreguda se vía d'Algé.

Quant un d'es nostrus barcus havia d'empendre viatge, abans de sortir d'es port, es patró y es marinés pujavan dalt

se Murada ó anavan fins es Castell per eczaminar es temps que feya á la má, y no s' allargavan fins que aquell fos favorable. Axis hu requerían segurament aquella clase de barcus.

Hi havia un barquet destinat á correu que anava y venía d' Alcudia cada semana; però de-vegadas suczehía que per causa d' es temps estavan tres y quatre semanas sensa tenir noticias de fora de s' Illa, perque á Mahó no hi havia correu, y es mahonesus tenian que esperar se correspondencia que s' els hi duya per terra de Ciutadella.

L' any 34 va apareixa á Barcelona es primé vapor de rodas y era un que li deyan *El Balear*, que va adquirir una compañía de Mallorca, y fins es día 12 de Maig de 1855 en que va comensá es primé viatja un vaporet que va ser *El Mahonés*, no hi hagué vapor á Menorca.

Rebre una carta en temps antich era un aconteixement. Totas ses cartas llevoras venian sensa sello, y á se rebuda se pagavan segons es pes y segons d' allá ahont venían. Es preu de cada carta so-

lía venir escrit amb tinta vermeya á n'es sobre, ó milló dit, á n'es demunt, perque es sobres no s'havian encara inventat. Un trosset d'ostia vermea ó una mica de llevat, amb aixó es tancava una carta. ¡Y que'n passavan de días y fins setmanas enteras per anar de Ciutadella á Madrid, y mesus per venir una carta de l'Havana!

¿Periodichs? Ni per casta. Res sabían es nostrus avis de lo que passava p' el mon.

Moltas vegadas suczehía que colque señyó desitjós de sebre noticias de per Amèrica, quant arribava un mariné de aquellas terras, per poch que'l conequès, el feya anar á ca-sehua perque contás lo que havia vist durant es viatge.

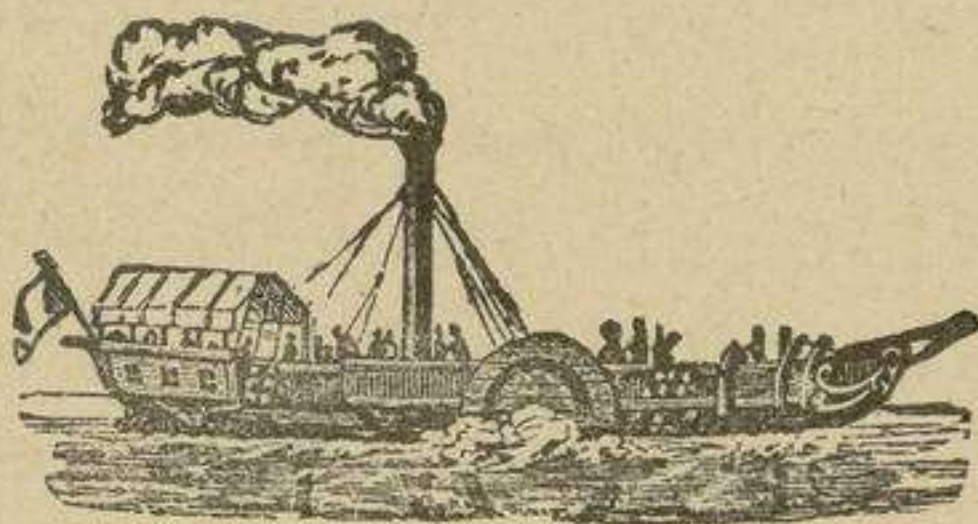
En certe ocasió un mariné es trobava á ca un señyó y contava que á un paratje de Cuba hi havia un riu y á se vore-ra d'aquet riu se hi passetjava un caimán molt gros que amb un panxó es va menjá sis negras qu'estavan adormits allá suvora.

—¿Y hu haveu vist á n'aixó? li digué es señoó.

—Jo no hu vaig veure, li contestá es mariné; pero un compañy m'heu va contar com cose certa.

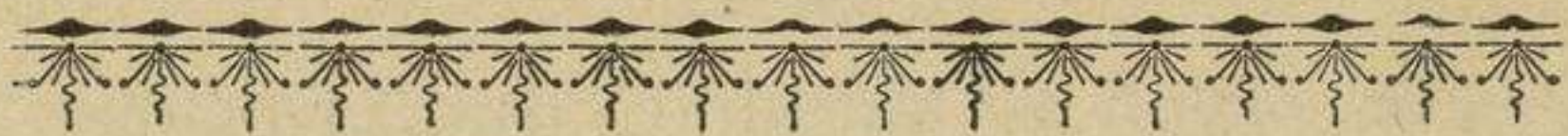
—Idó quant torneu á Cuba digau á n'es vostru compañy que á Ciutadella tenim un negra que un día, per berená tot sol, se va menjar sis caimans.

Comunicacions per dintre.

ERA un gust alló d'anar en bístia p' es camins, aquí caig y allá m'axeçh, clots d'una banda, enderrussays de s'altra y abatzés per tota se vorera; però en cambí no hi havia se pols d'avuy, en rahó de no haver carruatjes.

De molt antich es camí. Vey era es que conduhía es nostrus antepassats per anar d'un poble á s'altra. Mirau si ne havían de passar de tarranchs y barranchs per anar de Ciutadella á Mahó.

Arribá l'añy 1712 en que van venir per primera vegada ets inglesus que's varen fer dueñyos de Menorca, y es Governadó general, Sir Ricardo Kane, empleant molts de cens homus de tropa y jornalés de tots es pobles, va obrir es *camí real* (1720) com li deyan á se carre-

tera de Mahó á Ciutadella que fa pochs anys eczistía; però reformat l' any 1800 per un altra governadó inglés.

Es nostrus avis tenían que traginar amb ases, perque es primé carro que's va veura á Ciutadella va ser l' any 39 y era empleat per dur cantons d' una pedrera d' es Rafal á s' obra d' es Born, per conta de don Bernat Olives, de que hem fet esment. Abans se traginavan es cantons dalt matxus, amb bast, escaleta y escurbays, podent dur una bona bístia tot lo mes cinch tres-per-dosus.

Per aquell temps un tal *Mea* duya cada setmana dalt un matxu se maleta á Mahó quant arribava d' Alcudia, es mateix temps que un tal Beltrán, forasté, anava y venía amb una diligencia, y va proposar á s' Ajuntament que li donás vint durus cada any y ell prestaria aquell servici. Aleshoras va sortir mestre Biel Monjo, anomenat en Biel es Traginé, en nom propi y de tots ets altres que eran mestre Pere Tocando, mestre Rafel Groch y no se si en Toni Negra y en Vanrell, propositant á n' es

mateix Ajuntament que ells heu ferian mes barato, sols per fer la competència á n' en Beltrán, y hu varen conseguí.

Feya pochs anys que s' havia fet enllusar es carré de Mahó fins á se plassa Veya, y considerant aquella via com á passeig, s' Ajuntament va prohibir que hi poguessin transitar carruatjes, tenint que entrar y sortir p' es portals d' Altruix, y per aixó y altres coses durant un quant temps no hi hagué diligència per anar á Mahó.

Cada traginé tenia es seus ases que venían carregats de Mahó, y quant se tractava d' algún passatjé se prenía un altre bistia y es solía pagar duas pesetas, en se condició de tenir que devallar á ses costas, que ni havia moltes.

Ara figurauvos com estaria de cruxit y copetjat un homu y més una dona passant es camí dalt un ase, de Ciutadella á Mahó, ó de Mahó á Ciutadella, amb caló y fret, amb vent y aigu y ¡quina vida se d' aquells pobres traginés!

Quant una persona tenia pressa per

enviá un recado d' una á altra ciutat y era cas d' importancia, enviava un *propi*, homu caminadó que á peu feya es viatge sensa cap dificultat.

Perque heu de considerá que fins molt més amunt de l' any 50, aquell camí era de difícil transit, per ses moltas y dolentas costas y lo desnivellat d' es pis. Ara hi anam amb automóvil.

Era per allá l' any 40.

Mitj á peu, mitj culcant, venía de Mahó un forasté acompanyat d' un traginé amb duas bistias. Eran ses primeras horas d' una nit d' hivern y pluvía.

Es forasté va pendre es partit d' anar sen á cobru dins un bué, deixant passar que hagués plogut. Va tardar una hora abans de surtir á n' es cami; però es traginé ja s' en havia anat per pò de no trobar ses portas tancadas.

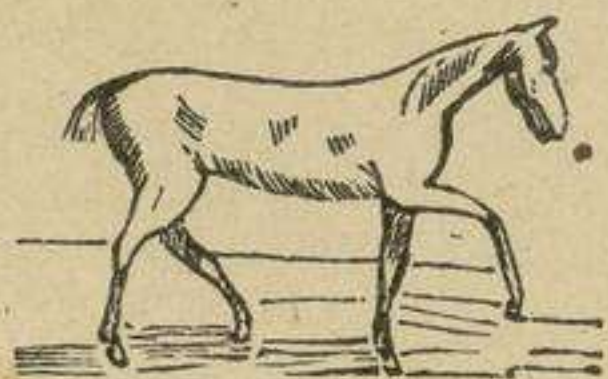
Va-t-aquí es pobre foresté carretera avall y per fí entrant á un lloch, ahont tot-hom era-t-llit, demaná per rumandre aquell vespre.

Lo en-demá hi hagué un judici á

Ciutadella entre un traginé y un
administradó d'Aduanas, que aquet era
es forasté.

Qui va guaňyar, jo no hue sabub may.

Mahó y Ciutadella.

ENCARA, encara eczisteixen reumas d'aquella antiga ponsoña entre Mahó y Ciutadella sobre preponderancia de una y altra ciutat que avuy no te ja rahó de ser; y que per sort va desapareixent, si bé rebordeneix colque vegada en ses maleidas questions políticas ó amb alguna que altra cose ahont se hi vegi marcada tendencia d'egoisme local.

Ciutadella havia sigut sempre se capital de Menorca, quant á se primera vinguda d'ets inglesus, es govern de s'Illa es va fitxar á Mahó. Es menesté tenir en conta que en aquella época en tota Menorca hi havia uns 16.000 abitans y 4.500 á Ciutadella y á curta diferencia es mateixus á Mahó,

quant l'any 1787 aqueixa ciutat y es seu terme contava més del dotbla d'habitans que Ciutadella, gracias á n'es seu port y á n'ets inglesus.

Perque han de confessá una cosa. Es port de Mahó ha estat sempre per aquella població una font de riquesa, en rahó de poder admetre tota clase de barcus per grossus que siguin y efectúa toda clase de desembarchs; mentres que's port de Ciutadella no he servit may per aquets casus; {que d'altra manera se conquista de s'Illa per don Alfons haguera, probablement, comenssat per Ciutadella y no per Mahó.

Aixó feya que ses autoridats de Ciutadella tenguesin que passar á Mahó, cada vegada que tenian que cumplimentar almirants y gent grossa de barcus estranjés, y per aixó y altres coses, en 1630, s'Universidat de Mahó va sollicitar del Rey es ferla independent de se de Ciutadella. També heu van demaná ses de Laó y Mercadal y á cap d'ellas s'els hi va concedí.

Fou cause també de ponsoñya entre

Ciudadella y Mahó lo haver conseguit es mahonesus per ells y per otras poblés que s' síndichs de cada Universidat prenguessin es nom de jurats como á Ciudadella, pagant cada-hu se talla á n' es seus, privilegi que sols tenía Ciudadella com á capital de s' Illa.

Anem á n' ets inglesus. Quant va venir aqueixa gent, l' any 1712, per primera vegada, es Govern inglés de s' Illa es va establir á Mahó y poch temps aquell va disposar que s' enduguessin de Ciudadella ses Reals Curias, y amb aixó ja tenim á Mahó capital de fet y á Ciudadella de nom, y com á Mahó varen sebre soportar molt bé ets inglesus, perque feyan corre es dutblés y obravan moltas milloras, es van *inglesá*; mestres que á Ciudadella es manifestavan moltas vegadas en contra, ja per atropells d' aquella gent, y ja també perque es clero els hi era desafecta y no volgué may cedí á n' ets inglesus amb asuntos propis.

Entretant Mahó va anar prosperant y Ciudadella decayent, y ses queixas

d' es ciutadellenchs contra es mahonesus se van reproduhí en diferentes ocasions, fins l' any 1788 en que's va proclamar rey d' España á Carlos IV, aixecant es mahonesus pendó real com si fos una capital de provincia. Aixó va indignar aubertament es ciutadellenchs sobre tot á se noblesa y es clero que eran es més significats. Lo mateix que quant en 1809 s' Universidat de Mahó va demanar que es port de Ciutadella es declarás impedit per tots ets efectas de Sanidat, á fi de que tots es barcus destinats á Ciutadella es despatxasin á Mahó. Tots es gremis, Ciutadella en pes, es va alsar en contra.

Es ciutadellenchs mes encegats contra Mahó no volían may reconeixen s' importancia d' aquella ciutat, creguts de que se mitra, (tan disputada també per es mahonesus) y se noblesa, agafada á n' es seus privilegis, era suficient per tenir se primacia de s' Illa, sens contá que Mahó, en gracia d' es seu port, d' es seu comers maritim, d' es seus aires inglesus y d' es seus elements de vida, va

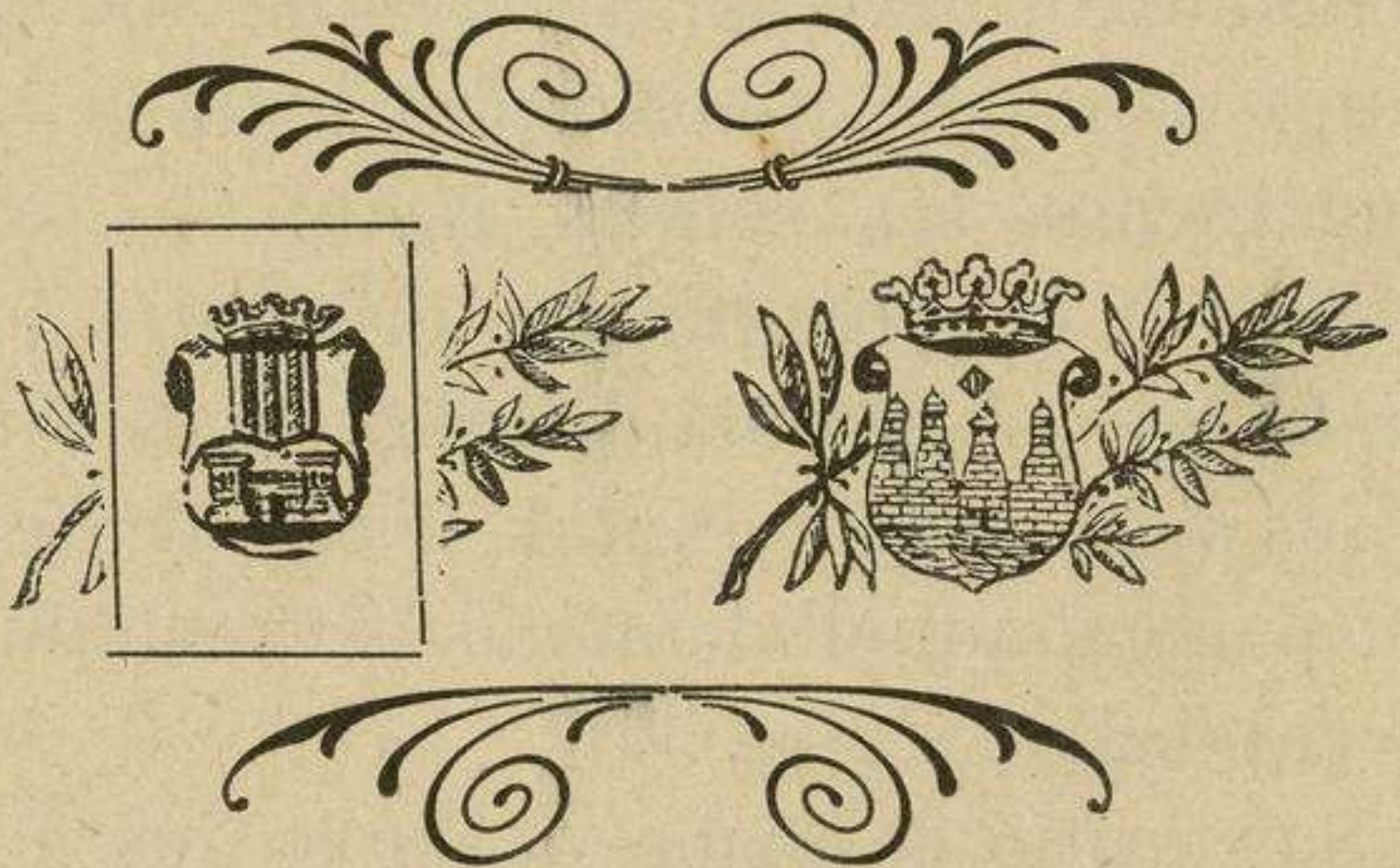
arribá á n' es punt de volerse separar de Mallorca l' any 1820 y formá nada menos que capital de provincia.

¡Se mitra! Si es ciutadellenchs no es cansavan may de demanar es seus antichs privilegis de ser Ciutadella capital de Menorca, es mahonesus, á comensar del l' any 1795 en que 's va creá s' obispat en residencia á Ciutadella, cada vegada que 's nombrava nou prelat el demanavan per ells, á fi de que tot fos seu, y com per aqueixa part sempre varen fracassá ses sehuas instancias, extremavan ets obsequis sempre que 's nou Bisbe feya s' entrada á Mahó, més que si fos s' entrada triunfal d'algún Rey, tot perque aquell demanás es trasladu á se capital de s' Illa.

Se cuestió de Bisbe va ser lo que més va enveriná se rivalidat entre Mahó y Ciutadella, encenent ets ánimos de tal manera, que era necessari veureu per creereu, fins que á la fí va donar es cop de gracia s' eminent escriptor don Joseph María Quadrado amb un folleto que va publicar l' any 1851 á favor de Ciutadella.

Encara Menorca aleshoras estava dividida en dos partits judicials: un á Mahó y s'altra á Ciutadella, fins l'añy 1855 en que's va reduhír á Mahó, y es mahonesus varen quedar dueñyos de tot... menos del Bisbe.

Llum y fosca.

QUI no ha vist com passavan ses vetladas d'hivern moltas familias en se claró macilenta d'un llum en cruas, no se poden inmagnar com se arreglavan aquella gent per enfilá una gua y per donar abast á totas ses feynas d'una case.

Sería ara molt d'admirar veura dins una cuyneta, allá suvora es foch, una veyeta que fila aprop d'un llumet, content rondayas á dos ó tres infantons que se li acostan y s'estreñyan, més de pò que de fret, quant senten que's drach arriba á ca-sehua y diu á se dona:

*Oló sent y res m' en dol
Oló de carn batiada;
Dona si en tens d'estujada,
Ja'n menjarem si Deu vol.*

Y tremulavan per se sort d' en Bernadet que se draquese compassiva havia amagat devall un còssil.

Quant una familia no era tant pobre, amplava llumanera de dos, tres, fins de sis brancas amb se sehua cadeneta de se que penjava lo que 'n deyan se capulla que servía per apagá es llum, y unas molletas per amocarló en cas de que fes cremahó. Es llums de gresol ño tenían res d'aixó, però en cambi eran més práctichs, perque es blé era trensat y donava més llum, y es gresol, com que era de vidra, deixava veura s' oli que tenía dintre.

Però lo més curios de tot era es modo com encenian un llum es nostrus avis y ses coses que havían de menester, abans d' inventarse es mistus de flam.

Noltrus, fregant una cerilla, ja tenim llum; però en primé necessitavan cuatra coses: fogué, pedra foguera, esca y lluet. Es fogué qu' estigués ben acerat; se pedra que fos cantelluda, s' esca de bona condició y es lluet que tingué bastante sofre. Amb tots aquets *admi-*

niculs ja es podia encendra es llum en cruas.

Ara calculau es temps que's necessitava per aquesta avuy tan sencilla operació. Vuy posar, per eczempla, un homu que una nit d'hivern es trobás dins es llit y que li agafás á se panxa ó que se dona anás de part. Tenía que anar depressa per encendra es llum.

Lo primé era posar ma á se bosseta dins ahont hi havia s'esca, se pedra y es fogué, anant en molt de cuidado de que á les foscas no li caigués res per no tení que cercar com un cégu per en terra, enravanat de fret, fent se situació més desesperada.

Agafava s'esca y se pedra amb se má esquerra, tot junt ben apretat amb es dit gròs; agafava es fogué amb se ma dreta y pica que pica de-vegadas picanse es dits, prenía s'esca, agafava es lluet, l'obría en ses dents, feya pendra se sofre y quant no li anava s'oló per dins es nás y es lluet prenía bé, ja podia dir que tenía llum encés, si s'asunto no'ldeixava á mitja requesta.

Per evitar tots aquets inconvenients, á moltas cases hi havia se sehua copeta ó braseret ahont y havia foch culgat, y á ses tavernas y demés paratjes ahont se hi reunía gent d' es poble, se hi solía veura un sugay encés que penjat se consumía á poch, á poch.

Tots es carrés es vespres estavan á las foscas, perque s' alumbrat public encara havia de naixer, y tant sols se veyan algún que altra llumaneret dins una capelleta que per devoció s' encenia amb obsequi d' algun sant, com encara es sol veura en tal ó qual fatxada, per cas molt raru.

Era molt trist llevoras transitá p' es carrés en nits de fosca, perque no hi havia claredat de cap butiga, y si sols se veyan fanalets encesus, perque á n' aquell temps tot-hom ne tenía, com també es solía veura molt tard colque fanal gròs que duya un criat que devant feya llum en es seus señoys que surtian d' alguna tertulia.

A n' aquell temps ets homus en s' hivern duyan capots, y es vespres, en se capulla

posada, anavan d' una part á s' altra ó s' aturavan suvora un cap-de-cantó esperant á colcú y ni havia de mal intencionats que feyan pò.

Record que un vespre, quant jo era petitet, vaig sortí per anar á ca-savia, y en mitj d' es carré, per allá ahont passava, hi havia un embossat. Prench cap amut á correns, quant veig que aquell s' allarga en terra; don un crit d' espant, surtan es vesins y s' embossat desapareix y jo en vaig quedar amb es susto; però fins que vaig ser més gran no vaig tenir ganas de torná á surtir es vespres tot solet.

Fantarmas, bruixas y demás.

TENÍAM motiu tots es petits per no sortir es vespres tot sols. Però no eran es capots lo que mos feya més pò, sino ses fantarmes que de-vegadas sortían p'es carrés.

Difícil será fer creure á una criatura que una fantarme era un juvenot y colque vegada una dona embolicada amb un llansol que per medi d'una cañya s'el feya puja molt més amunt d'es cap, ahont de-vegadas hi posavan un fanalet encés, per més feredad.

¿Qui 'n fi es propusavan aquella gent? Jo vos hu diré. Casi sempre es tractava d'una broma de colque vecí ó de quatra aligots que intentavan fer pendra un esglay á ses donas, com á més porugas, y si eran jovenetas més els hi agradava.

De-vegadas era cose de festetjans que solían acabá en barayas.

Ses fantarmes sortian per carrerons ó carrés poch transitats á fí de no trobar empediment per corra quant colcú els acossava amb un garrot d' uastre y els hi feya perdra ses ganas de trescar de nits amb aquell vestuari.

Lo cert es que quand se deya que sortía es vespres una fantarme, ets atlots no gosavan á sortir de ca-sehua; però encara hi havia unas alimaras que feyan estar amb es cort estret, no sols á n' ets atlots sino á molta gent gran. Aquestas alimaras eran ses *bruixas*.

Una bruixa aparexía casi sempre baix se forma d' una veyea pobre, lletja, mal robada y que visqués tota sola. Jo no sé perque era aixó de que una veyeta de bon aspecta y de familia tal qual per cap concepta era bruixa. Tampoch puch compendre perque sempre havia de ser una dona y no un homu; perque hi havia d' haver bruixas y no hi havia d' haver bruixots. Vamos, ¿cóm s' explica?

Jo he conegut *se veyá Bárbara*, que li deyan. Una pobre dona que venía cordas y no feya mal á ningú. Vivía á una caseta mitj esfondrada d'un carreró de se Murada, aprop d'es carré de Laó, y semble que tots ets atlots tenían dret á damanarli de-novas y fins á tirarli pedras, perque deyan que era bruixa. Tant le van apurar que aquella dona de-vegadas treyn foch p'es caixals, amb unas paraulotas que amullava que ni havia per taparse ses oreyas. Aleshoras si que creyan que era bruixa.

Apart de ses veyas, hi havia unas altres donas de no gaire bona fama; pero de moltas trapassas, que per guaanyarse la vida solían fer com ses gitanas, y altres que segons deyan *donavan cose*, per ferse un homu seu. May hu deyan á n'aixó de cap homu. Per molt que galatjassin sempre eran sants.

Suposem que un jove en disgust de ca-sehua entrás á una case, anemurat d'una atlota y que no le volgués deixar, perque li havia robat es cor. ¡Oh! á n'aquet jove li havían *donat cose*; em-

bruixat segú. Y no contavan en ses traspallas de se mare ó en s' encisament de se fía.

Suposem també que un fiet es posava malalt, es tornava macilent y no sabían que tenía. Era que estava embruixat, y se mare, en tost de dur-ló á n' es metje, al duya á colque frare ó capellá perque el desembruixás, y d' aquells ni havia que feyan se cerimonia y ni havia que les enviavan á filá.

Lo que era pitjó que quant posavan s' uy damunt una pobre dona (may demunt un homu, es clá), perque creyan que 'ls hi havia embruixat una criatura, le hi feyan mil impertinencias, l' amenassavan y que se jó, fins que un altra dona (dona tenía que ser) li donava un remey que sempre consistía amb una cosa rara: fetja de calápat ó pell de dragó, ó be picá á las dotze de se nit, fins que fos trossos, una camía de se criatura embruixada ahont hi hagués embulicat un dutbleret en creu.

A mesura que se camía es destrossava se bruixa sufría horriblement y se cria-

tura anava curant; pero si moría, en aquet cas aquella dona, aquella víctima de s'ignorancia d'aquell temps, s'havía de posar fora de s'alcons d'aquella gent.

D'ánimas de Purgatori y esperits del altra mon, moltas vegadas en sortían á demana misses ó altra cose, mes qu'avuy, sino qu'es d'avuy no demanan misses. Si un pobre cá griñyolava, era indici d'alguna mort, lo mateix que si sentían canta un òliba, y no 'n dich res d'un estel en coa, perque feya tremolá á mes de cuatra, com á nunci de guerras, pestas y otras calamidats.

Era alló de viure sempre amb es còr estret se gent preocupada, qu'era molta, y per paga hi havia colque farfant ó farfanta que hi prenía gust explotant se debilitat de creura paparrutxas.

¿Heu conegut se *Pipilipandu*? Era una dona de moltas traspasas qu'embulicava la voga á n'es més pintat.

En certa ocasió va embaumá dos llenssols á una pobre atlota, prometenlí que li rendiría s'animorat esquiu, y aquella infelís s'hu creya, quant se ma-

re va descubrí es marro. Aleshoras un fí de la case, juntament en dos amichs, se va vestí de dona, y un vespre s'en van á ca se *Pipila*, toca aquell á se porta y en veu fingida diu:

—Obriu mestressa; som jo, ne María.

Mira aquella p'es furat de se clau, veu que 's una dona, fa un baday á se porta, empeñyan es de defora, tots s'enfoñyan adintre y agafan á se *Pipila* p'es coll, li fan donar es llenssols y li regalan un bon mauro.

Barayas y otras cosas.

SES barayas entre ciutadellenchs y mahonesus eran sostingudas per gent de suposició; però hi hagué unas otras barayas molt diferentes d'aquellas, entre soldats y gent d'es poble.

Acabada se primera guerra civil dintre España, es govern va esvahí ses tropas per tot arreu, umplint Menorca de soldats per pò altra vegada d'ets inglesus. A Ciutadella arribá á verí mil docens homus.

¿Ahont s'havían de ficar tot aquella gent? A cada case un parey, tan si vols com si no vols.

Es principi tot marxava bé. Pobres soldats que havían estat á la guerra, ¿qui no havía de tenir compassió d'ells? Pero tot cansa y de tot s'abusa. Es ve-

cins es van cansar d'aquells hostes y aquells hostes van abusar d'es vecins.

¿Hen voleu de barayas es vespres p'es carrés entre soldats y jovent d'es poble, ja per cuestió d'atlotas, ja per altrás coses?

Per aquell temps á Ciutadella hi havia uns quants joves de muscles estirats y ánima de ferru que 'ls hi deyan *currus*. Entre'ls se distinguía es curru Canet, qu'era mariné, y es curru Mayans, que feya de sabaté, y en tumbavan de soldats que feya pò.

Ses queixas d'es vecins 'eran moltas, per allá l'añy 40, y s' Ajuntament va fer una exposició á n'es capitá general de Palma, clamant perque s'acurtalassin aquellas tropas; però tot eran inconvenients y dificultats per part d'es Governadó militar de Ciutadella, fins que quant va venir s' Agost de l'añy 41 es va poder conseguí es convent de San Francesch ahont ja no hi havia frares, y fent pagar una contribució de llits, márfegas y tot lo demés á n'es poble, es va atepir de soldats aquell gran edi-

fici, vulguis ó no vulguis, perque de resistència prou ni havia.

De barayas d'atlots cada dia era un festé y més que tot entre *plasserus* y *bornerus*, Venía es diumenge y ja no eran atlots, sino joves fets que anavan á se Planada y allá s'esbravavan. A n'es jochs de pilota sempre hi havia puñyadas.

Per ses platjas de *Calamblanas*, *Santandria* y *Cala-blanca*, en temps de Derrerdías, es bon ví escaufava se sanch y casi sempre, quand se reunían alguns rantxus, se vega acabava en barayas.

Per ses fons de rentá es solía armar colque baraya de donas y allá també, com encara per cás raru sucseheix, se treyan es draps á n'es Sol, que may hi en faltat á Ciutadella donas rahoneras y mal-filandas que si no rallan d'aquell y d'aquell altra, ja no vihen á ple. També per es molins hi solía haver candonga.

Per allá ahont hi havia que veura, ó per milló dir que sentí, era en s'estiu es vespres per dalt se Murada quand tota

se gent de baix seya prenent la fresca.

Molts y moltas pujavan aposta per fer destreletjar aquella gent, dient coses es de dalt á n'es de baix amb veu fingida y aprofitant ses nits en que no se hi veyá gaire.

—¿De qu' heu sopat avuy?

—De cacallets amb ahada y prou.

—¿Que 's ve Francisca que ja no festetjas? Ja heu sé que un altra et fa l'aleta.

De-vegadas es de baix no responían; de vegadas es de dalt treyan pelleringus á n'es de baix y es tornavan ses pilotas; de-vegadas es de baix no podían aguantar més y colque homu de la case l'emprenía flametjant y havía encals y cupadas qu' era un gust.

Un vespre va sucsehir qu' un jove que feya tertulia amb una familia que seya á la fresca á n'es carré d'es Gelosus, sentía com de dalt se Murada treyan se camía d'es batiá á n'aquella gent. Es pacta amb un de la case y prenen, un per se costa d'es portals de Mahó y s'altra per s'escala

d'es portals d'Artruix, á fi d'enco-
rrolá es de dalt. Aquets s'entemen
y fujan, però es jove agafa una do-
na que anava darrera, tota atribu-
lada, porque no podia corra, li esquin-
xa es vestit y pren un bon esglay.

Era se mare.

¡Arri bístia!

¿QUI es aquella gent que's dilluns d'es *Pancaritat* s'envan culcant y es demostren tan alegres?

Son señyós y señyoras de Ciutadella que van á fer *s'estada*, ells dalt matxus, demunt bona sella, y ellas dalt sumeras demunt pulida aubarda, tenint amb una ma se brilla y amb s'altra se guada amb puñy de plata.

¿Sentiu aquellas riayas tan frescas d'aquellas señyoras quand se bístia no's vol deixá governar per ses sehuas mans tan finas, fins que hi va un criat qu' donant garrotada á n'es pobre animal, el fa creura?

¡Arri bístia!

També es menestrals y menestralas d'aquell temps passaban un dia diver-

tit anant á n' es Barranch, á ses Ferrerías ó á n' es Mitjorn Gran, dalt ases y sumeras, formant escuadró, ara caig, ara m'axechech, y entravan á n' aquells pobles amb crits y riayas, anant á cercá hostalats per unas quantas horas.

Y de la pagesía, que 'n direm? No era com ara en que tot-hom te es seu carruatje y cada-hu pren cap á ca-sehua. Ja se ve que van més acomodats y amb una bístia qu' estiri en tenen prou per tots. Però ¿ahont son aquellas xaladas, y aquella expensió y aquell ¡arri bístia! de temps enrera?

Moltas familias del camp, quand partían es diumenjes cap á Ciutadella, s'esperavan á se barrera d'es camí, y ses madonas amb es seu capell pelut anavan devant, rallant de gallinas, ous y mantega; mentras es l'amus seguían darrera ocupansé de s'anyada, d'es bestia y de se pastura, y colque pareya d'animorats que no s'enténian d'aquellas coses, sino d'amorosus desitjus y dolces esperanzas.

En primé tot-hom culcava dalt ases,

sumeras y colque matxu, perque de cavalls ni havia poch. D'ases de llogaté ni havia prou á n'aquell temps, sent es més anomenats es d'en Neno, d'es Dey y de mestra Pere Canet. Mes tard se n'hi van posar d'altras que alguns haurán conegut.

Però s'escursió més anomenada y bullanguera que's feya era es día de Sant Bertumeu, se festa majó de Ferrerías. Per aquell día no havia may ases per qui'n volía.

Alguns partían es capvespre de se vigilia; otras molt de-matinada d'es mateix día. Hi anava molt de jovent, més per armar escandul que per altra cose. Es such corria una y altra hora; es caps se posavan calents; ses llengus un poch massa esvehidoras, y llevoras venían ses mans que donavan empentas, y de ses empentas surtian ses barayas.

Quand arribava es vespre, carré, portals y camí de Mahó, fins á n'es Molí d'enfora, tot-hom esperava se tornada d'ets escursionistas, com di-

ríam ara, y tan prest els s'he judicavan, quand se sentían es crits de: «Ara venen es bertumeus! ¡ara venen ses bertumehuas! y tot era una galera, y mentrestant ses pobres bistias pagavan el pato, y arribavan mitj mortas á ca-sehua.

Mos trobam á Ferrerías poch temps després d'haver surtit d'aquella vila se gent de Ciutadella. En mitj de se Plassa hi ha dos bregants que rallan de se festa.

—¿Qui li deya aquell alova de ciutadellench á ne Joana?

—Si era ve que tots es de Ferrerías teníam se panxa rotja?

—Y tu tot-d'una te hi vas mesclá.

—¡Ydó! Jo li vaig dir que lo que teníam es joves de ses Ferrerías era es puñys rustits.

—Y ell ¿que va contestá?

—Que si hi volía anar á n'es *Plá Vert* y mos provaríam.

—Ja ho crech, en sis ó vuit d'es seus. Li havías de ver inflat es morrus.

—Deixa que vengui l'añy que ve y
ni donarem de panxas rotjas.

Diversions d' en primé.

BEN-HAJAN aquellas diversions d' es nostrus avis y ses que alguns de noltrus hem alcansat, perque amb poca cose un se divertia. Avuy se gasta un dineral per contentá una criatura amb juguets, y en primé... ¿No hi ha per ventura qui 's recorda d' aquells *poners* y d' aquells *tuti-li-mundis* que per veurels pagavan una gua?

En primé un santet de qualsevol culó, amb papé ordinari, era una gran cose per un atlot, y avuy es *cromus* casi son fems, y molts mereixen que hu seguín. Una pilota amb un poch de *pell d' onsu*, en primé, per un atlot, era un tresor, y avuy apenas si 'n fan cas.

En aquell temps se divertían més qu' ara; xalavan y reyan en poch dutblés.

Venía es temps de lletugas, de cubrombuls y de magranas y ja se sabia: es diumenges de cap-vespre cap á n' ets horts, sobre tot d' es Canal, després de vespres, formant escuadrons.

Si havia un festetjant á la case, aquell, com es natural, pagava es gastu. Cuatra, cinch dutblés, tot lo més un sou, costavan aquellas berenetas de quatre ó cinch personas. Anavan d' un hort á s' altra, demanavan llessencia per cuhir colque ramell y sobre tot aquells brotets d' aufábega que s' animorat regalava á s' atlota, y vat m' els aquí tots contens. Avuy tot aixó sería *cursi*; per aixó están tot es sant diumenge encahuats dins ca-sehua.

Fins l' any 41 no hi hagué teatro á Ciutadella, y encara d' aficionats, porque es teatru del Secós no va comensá á funcioná fins l' any 43, havent sigut creat per s' Ajuntament per lloguerló á una empresa, á rahó d' un duru per cada funció teatral, y mitj duru per cada ball públich, que era per ajudar á n' es sosteniment de l' Hos-

pital y de se Case de Beneficencia.

Pero es teatro de se gent pobre eran es *pruxinetlus* y vos haguereu estellat de riure quant mestre Felipet ó l'amu Bep Rata inventavan aquellas escenas derrera un llenssol y feyan moure es *pruxinetlus*.

Quant venían es *Derresdías* se feyan balls de *ganancia* ahont se despetxavan confits per tirá á ses balledoras, café, calent y sengri. En aquets balls hi solían cuncorra es joves mes calaveras d'aquell temps y aquets solían fer volar colque peseta. També amb motiu de colque festa, una d'ellas se vetlada de San Joan, se feyan balls *encantats*.

En se Curema, fora diversións: hasta ses cartas eran dimonis en ses mans...
¿Y ara?

De-vegadas venían *titererus* que donavan espectacles en mitj d'una plassa, y quand se cose heu valía els se davan á n'es pati d'es convent de Sant Francesch ó del Secós, quand ja no hi havia freres, fent pagar entrada. També solía venir de tant en cuand colque subjecta

que feya jochs de mans; però casi sempre aquestas funcions es donavan á ca un senyó que junt amb altres els he contratava, convidant á ne qui bé volían.

De jochs de bollas es diumenjes en es sol en s' hivern y á s' ombra en s' estiu, per tot arreu ni havía, lo mateix que jochs de pilota, y es nostrus avis sabían formar partits que de-vegadas eran mes encanquerrinats que es partits politichs que 's forman avuy día.

Encara conservam un borrós record de una diversió que un cert temps proporcionava *gratis* un senyó que li deyan *el Russi*, perque havía introduhit á Ciutadella lo que 's deya se montanya russa que hi havía també en es *Campos Eliseos* de Barcelona. Aquet senyó, aficionat á tocar violí y arpa, posehía una finca á cinch minuts enfora de ses muradas y aprop d' es Canal, ahont hi acudía molta gent es diumenjes de-cap-vespre, y mes es fusquets quant *el Russi* amollaba colque globo.

Era un bon senyó que 's va capficá

bastant fins á n'es punt de tornarse beneyt. En certa ocasió le hi van pendras ses cireras de s'hort, y uns allots le hi van dir que si 'ls hi dava un ral le hi dirian quiera. *El Russi* posá ma á se butxaca y els hi entrega mitja peseta.

—Digueu tú qu'heu vas veura; digué un atlot á un altra.

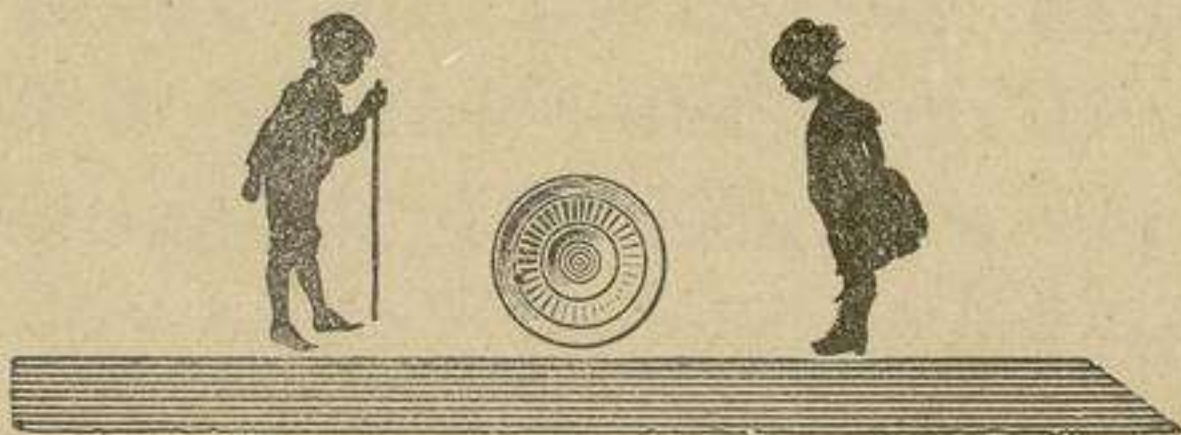
—Qu'heu digui aquet que 'ls ha coneix.

—Tú heu saps més que jo.

Aquell pobre señoó estava impacient, fins que 'ls se va amenassar que 'ls hi pendría es ral.

—Idó jo heu diré, saltá un molt dicit y descarat. ¿Sap qui eran es qui van robar ses cireras? Eran... eran... ¡es lladres!

Y els allots van fugir en se mitja peseta, y aquell bon homu va quedar com es blat de l'añy tretze.

Cafés, tavernes y butigues.

HEM de confessar qu' es nostrus avis
eran més homus de ca-sehua que
no som noltrus.

¿Sabeu ahont se feyan ses reunions
d' homus fets? A se Planada, panxa á
sol en s' hivern y colque vegada dins
es Valls; es de-cap-vespre, alguns dalt
se Murada d' es Born; en s' estiu es ves-
pres á n' es Miradó y.., bona nit Viola..

Es señyós tenían un casinet á se pla-
ssa Veya; però poch concurregut. A ca-
sehua feyan se festa en pau.

Es primé café, ó milló dir, se prime-
ra case de beura de que s' en recòrdan
ses personas de més edat, va esser una
en es carreró de s' Estañy, ahont estavan
estañyats es licors; un altra á ca'n

Micolau Dona, á ca'n Felip Porcell y mes tard á ca mestre Diego Sarrainat.

Com á café no ni havia cap, perque ningú prenía aquesta infusió, fins que va apareixa un cafenet en es carré de ses Andronas á ca mestre Antoni Picó. Cuatra taulas de lleñya, molt enfuñyadas, perque ningú vegués es qui prenían aquell such, y més tard, com á joch nou y de luto, se hi va establir un villá.

De tavernas ni havia unas cuantas ahont se hi reunían es vespres matxés, homus d' edat; però tot gent baixa d' es poble. Deu se n' en guard que dins un soterrani hi haguessin vist cap menestral un poch si es no es, y molt manco cap jove, y aixó que no hi havia cassinos y cafés amb taulas de marmol, ni heu somiavan sisquiera.

De botigues de robas y comestibles, que ara ni ha una á cada pas, sols ni havia cinch ó sis y entre totas se solía repartir una caixa de sucre que durava mitj any, y aixó

que le venían á sou se lliura.

S' arròs *bó* solía anar á cuatra dutblés y un diné se lliura; es fideus els se feyan ses madonas y altrás donas que 'ls extenían per dalt se Murada, lo mateix que 's formigò. De fruyta no 'n rallem, perque casi es regalava. Sols hi havia una case que venía coks, y en menjava tal ó cual ben-estant. De pa comprat sols ne menjavan es forastés y colque persona que no podía pastar. Pobres y richs tot-hom feya es pa á ca-sehua.

Es gust de ses donas era anar amb se senaya á n' es molí ó amb es satri á dur oli. De-vegadas estavan mitja hora á se butigue esperant que s' embut degotás, y mentrestant venga xarrera.

Cert vespre un homu va anar á una butigue cregut de trobarí á se sehua dona que havia sortit á comprar oli. En efecta, allá hi havia es satri amb s' embut que degotava; però se dona no hi era.

Cansat s' homo d' esperá, s' en va á ca-sehua y mes tard se dona hi compareix.

—¿De ahont vens? li va dir s' homu, molt maleit.

—Veng de cercá dutblés per pagá s' oli, ja que tú m' has dit que no 'n tenías.

S' homu es va menjar se partida, però may més va voler que se sehua dona sortigués es vespres per anar á comprar oli.

Carn y peix.

No s' havia despartat encara es negoci d'extreura es bestia, fos perque per tot en tengúsin prou ó es contentassin en lo seu. Lo cert es que á Menorca havían de consumí tot lo que 's terreno produhía, y com que d'animals de consum ni havia prou, que no fos un mal any, se carn y es peix se venían á molt baix preu.

Com molts recordarán, á Ciutadella hi havia un mataderu dins se mateixa població, á n'es carré conegut encara p'es nom de carré de se Carnecería.

Aquell Mataderu formava un pati ahont hi havia á n'es fondu, lo mateix que á le dreta y esquerra, unas arcadas que obrían es puestus de vendre se carn y un siti per matá ets animals de con-

sum. En mitj d'es pati hi havia com un pou que servia d'abulló y es tapava amb una pedra molt grossa. Alló era es *mac* de se Carnecería que va donar lloch á un modisme que encara s'aplica quand se tracta d'una persona que te es çap molt dú y no compren lo que li dihan. Aleshoras li deym: ¡ets pitjó que 's mac de se carnecería!

No tota se carn se venia á n'aquell siti, sinó que molts de carnicés se l'enduyan per vendrerlé á ca-sehua; la penjavan defora á n'es portal, exposada á se vista de tot-hom, y fins á ses fregadas d'es qui passavan; que axí heu duyan montat es nostrus avis. Algún temps de s'añy se venia se carns fins á mitja peseta se lliura carnicera, ó sigui mil docens grams.

Se carn de porch no devia anar gaire més cara, puig á 7 y 8 rals s'arroba podían triar de se tanca enfora cualsevol d'aquells animals.

De carn de ploma també s'en podía menjar á bon preu tot aquell que tenia dinés. Llevoras hi havia moltas cegas

y perdius, y aixó que no hi havia res vedat, si be no 's veyan tants cassadós. Cada cega costava un ral de velló, y de cada perdiu s'en dava quinze ó setze dutblés, y si era grossa s'en solía donar mitja pesseta.

Anem á n'es peix. En aquell temps es peix se venía á se plassa Nova, que ja deu ser mes veyá que 'l rey qui pela-va favas. Allá se hi posavan ses taulas de lleñya y... ¿en voleu de pagres y pajells á cuatro sous se carnicera? ¿En voleu de serrans á quinze dutblés, de ratjada á cuatro y de gerret á dos?

Ses llegostas se pescavan llevoras en cañya per tota se vorera, y s'agafavan per medi d'una baga escurradora y un poch d'esca: tot-hom podía menjar llegosta. Me deya fa poch un veyet de noranta añys que, quand era bregant, un día va agafar tres llegostas que feyan 5 carniceras. Se mare las va dur á vendre á se Plassa y de totas en va treure... mitja pesseta.

D'es vi bo de la terra no 'n rallem. A cuatro sous es quarté de més de sis

litres, es nostrus avis podían umplir ses carabessetas. Vint y set dutblés pagava una bota de vi de 800 litres per dret de portas. També van posar dret á n'es peix que 's duya á se plassa; però es pescadós se van ingiñyá y van fer plassa de se costa d'es Portalets, y no pagavan res, perque es peix se venía fora de ses Muradas.

Molts dirán: ¿Com se comprén que anant es comestibles tan baratu, hi havia gent que menjava llensóns? Alló era un temps y ara mos referim á un altra. Alló dependía de ses malas aňyadas y de no tení es pobres un dutblé per fer cantá un óliba, y encara en temps bò, anant se carn y es peix tan baratu, es guaňyava poch, se feyna sufría moltas mancadass, y es pobres hu passavan més malament que avuy dia. En mitj d'aquella bona fé ¡es feya cada pas per viure!

Cert criat d'una case rica comprava cada día, durant algun temps, dobla cantidad de carn de lo que l'hi manavan, y es carnicé hu anotava á compte d'es seňyó.

Ve es dia de pagu, y es señojó queda asombrat de se carn que 's consumía á ca-sehua y diu á n' es criat.

—¿Còm s' entén aixó?

—Señojó, l' hi contesta aquell. L' hi faix guañojá el Cel á vosté. Duch cada día carn á l' Hospital.

—Anem tot-d' una á l' Hospital, replique es señojó.

Y s' en van; però es criat l' amena á ca-sehua. Allá hi havia se dona malalta, se sogra y una criatura, tots dins es llit.

—¿Vol mes hospital que aquesta case? va exclamá aquell homu.

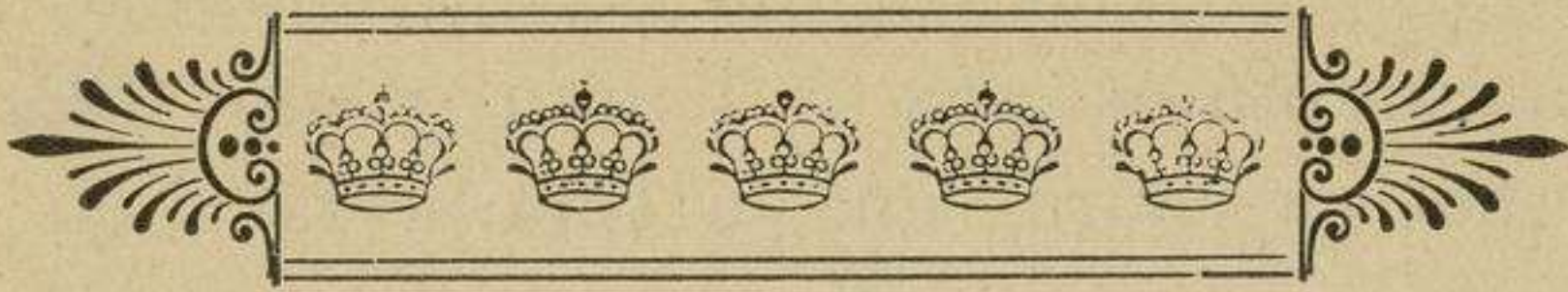
Es señojó se quedá cap-baix y... s' historia no diu res més.

Tipus d'aquesta terra.

¿Heu conegut en *Bep Oleo*?

No crech que gaires d'es presents ciutadellenchs s'en recordin de tal homu.

En Bep Oleo era un beneyt á ne qui ets atlots d'aquell temps li feyan *corre la vila*. Un día se mare l'envía á tirar cose á la má y, may vos pensariau fins ahont va corre per trobar s'aigu salada A ses platjas de Son Saura.

¿Y en *Cambreta*? D'aquet se compta que vivía de lo que arreplegava anant á captá p'es llochs, y si trobava se madona tota sola, posava cara seria y li deya:

—Madona, donaumé un tros de pa, si no.....

Y madona per pò li donava es pa que

volia; però una vegada certa madona, va comptá es pas á l'amu, y un día aquet va veure vení en Cambreta, s'en va á ses cases, agafa un garrot d'uastre, s'amaga darrera se porta y... vat-aquí en Cambreta.

—Madona, donaume un tros de pa, si no.....

—¿Que fareu, si no? li diu l'amu sortint, amb es garrot alzat.

En Cambreta molt tranquil:

—Si no... m'en aniré.

D'es Salaritu molts s'en poden encara recordá. Era es verdadé tipu d'es *lazzaronis* italians. Vivía á un enfoñy de se Murada d'es portals de Mahó, y allá devall s'el trobava allergat ó be assegut á s'escaló d'una volta de se Plassa Veya. Traginava cose d'una part á s'altra, servía á tot-hom, però quand havia guañyat un parey de sòus per comprá menjá p'es día, ja no volia fer més feyna.

D'en *Toni Carneta* se compta que no volia que li diguesin Toni duas vegadas; però ets atlots, per ferló

enquietá, sempre que 'l veyan li deyan *Toni, Toni.*

Un día, més maleit qu' una mona, s'en va á n' es Batle y li compta.

—Però, homu, li diu aquell; si vos anomenan per lo que sou, ¿qu' heu de fer?

—¿No es batle vosté? li pregunta en Toni.

—Jo me hu pens, li diu es batle.

—Ydó señojó batle, per batle que sigui, pensi qu' un batle no pot ser batle...

—Per amor de Deu, Toni, deixauvos anar de batle, perque ja 'n teniu embatlat.

—¿Qu' heu veu? Per tres ó cuatra vegadas que li he dit batle ja s'enfada, y á jo en dihuen tot lo día Toni, Toni, y vol qu' heu deixi corra.

¿Y en *Pera se N̄yecra?* No se si sabeu qu' era un homanet que vivía tot sol á un enfoñy de defora es convent de San Francesch, y no se li conexía parent ni amich. Anava á lleñya, però era es qui es menjava se fruyta més primeren-

que. Aquet si que semblava de maleit una fiera quant ets atlots li tiravan pedras á se porta y cridavan *¡que quech! ¡que quech!* Sortía carregat de coduls y á correns per es Born amb una cama renga que tenia, y pedra va, pedra ve, alló era un verdadé combat.

Jo crech que'n Pera se Ñyecra va morí de rabia.

¿Y que'n direm d'en *Bernat de se Flauta?* Aquet pobre homu si qu'era digna de llástima. Ses bruixas eran es seu martiri, y uns quants mal entrañyats s'el enmanavan per allá ahont volían en se promesa de que materian ses bruixas. Un vespre s'el van endur á un hort d'es Canal, el van despuá de nua mare fent que's tirás dins un safreix ben ple de aigu. Era un vespre d'hivern: ¡quina barbarie!

¿Heu conegut ne *Patris Nostris?* Aquesta ja es de més ensá. Vivía de lo que li donavan per guardar cadiras á la Catedral; però no es solía contentá amb aixó, sino que s'en enduya colcuna á ca-sehua, fent veura que'ls havían pre-

sas. Es cap d'un quant temps aquellas cadias sortían y ne *Patris Nostris* cobrava tropias.

Fariam interminable aquet capitul, si haguesim de fer menció de tots es tipus populars de temps enrera.

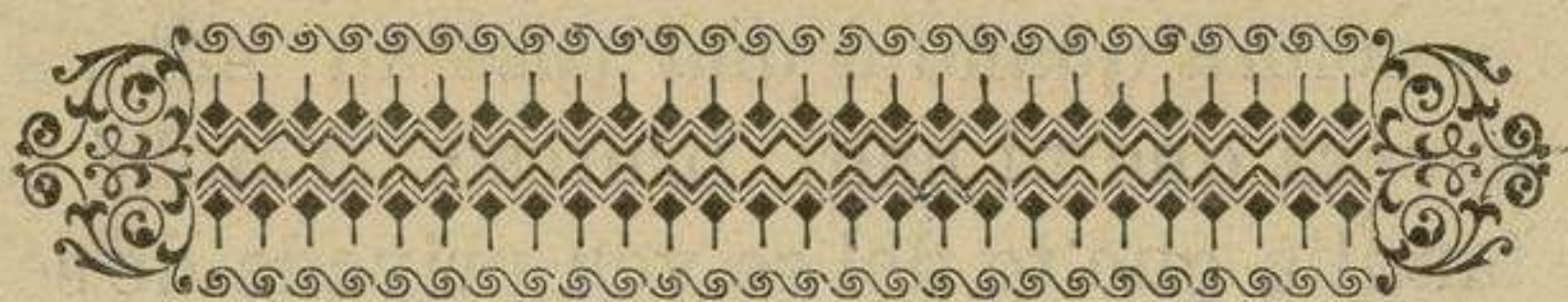
No mos podem olvidar de mestre *Joseph Vivó*, es rey d'es glosadós; però aquet, més que *tipu*, era homu de mérit, y com á tal deuria haver de figurar. Era ferré d'ofici; però es tremoló li va fer deixar se feyna, y morí sent *apostol*. ¡Improvisava unas glosas!...

Costums populars.

QUALSEVOL forasté que visiti Ciutadella y repari se blanchura de moltas antigues casetas de gent pobre, admirará se netedad d'ets enfronts, perque encara no se perdut se costum de emblanquiná per defora y per dedins. Totas ses donas d'es poble sempre han tingut afició á se cals, y per aixó se garnereta d'emblanquiná may descansa en mans d'una dona feynera.

¿Que'n direm? Se muda una familia d'hostalatge (y aixó sucseihx moltas vegadas, per San Miquel) y ja se sap. Encara que se familia que surt tengui se case neta com una plata, se qu'entra ha de passá se garnereta per tot arreu. Sols se deixa d'emblanquiná durant un any

es defora quand á una case hi ha dol, encara que hi hagi brutese. També se familia que te dol se veu privada de seguí se costum de fer ensiamadas per San Joan, crespellets p' es Derresdías y formatjadas per á Pascua, lo mateix que de dur á n' es forn es gall-d' indi de Nadal.

En quant á n' es menjá, sempre han en sigut venerats es tres plats mes antichs que 's coneixen: favas y fideus, oli-y-aigu y arròs de la terra. S' oli-y-aigu, aquet plat de sopas en poca substancia, sempre ha sigut es principal recurs de ses familias pobres y de ses madonas per donar berená á n' es misatjes.

Tocant á n' es vestí, avuy ningú s' enten de clases; tot-hom surt de lluriguera, sobre tot ses atlotas. En primé se gent pobre duya vestits casi tots fets á case, á no ser es gipó y es rebosillo, que varen ser substituïts p' es mucadós p' es cap y p' es cos, aquets ultims amb es pañys que penjavan per devant y per darrera que

ara mos semblarían llums en cruas.

D'abrigais per anar á l'iglesia, ni havia de moltas castas. Primé van ser de cúbica en puntas; després de marín, però ses menestralas s'en van posar de seda amb toca de vellut, mes ampla ó manco, segons s'estat. Sols ses señoras duyan vel; després s'en van posar ses *mitjes* señoras y mes tard ses pobres. ¿Que sí? Venga aquellas vels brodats; després abrigais en randa y, per últim, *diverssas*.

¿Eran més bonas ses costums antigues que ses modernas? Sempre em faig aquesta pregunta y no se que dirvós. Casi tot, mirat d'enfora semble més pulit y mes bò. Mos encativa lo passat casi sempre y voldriam amb moltas coses tornar arrera.

Vat-aquí ses *porquetjadas*, ó matansas de porch. Sembla que abans eran mes divertidas, y en efecta: á una case, en días de porquetjadas, tot anava més en rauja. Es convidava més gent de parentela, perque hi havia mes feyna. Ets atlots anavan á *tocá portas* durant se

vetlada, y acabat de supá es feyan ses *caras grogas*, y ses castañyolas repicavan més qu' ara.

De festas de carré s' en feyan més vegadas y en casi totas hi havia bujots. Se principal era se festa de San Cris-tófol.

Se fesomía d' aquesta festa tenía un aspecta bastant. incult y grullé. Venía á ser com una parodia de se festa de San Joan. Es diumenge abans, mestre *Antoni Buveró*, que durant molts anys va ser s' ánima d' aquella festa, arreplegava uns quans vecins de bon humor com ell, y á ca-sehua mateix se nombrava es caixers de se culcada. Aquets havían de corra dalt ases d' un cap á s' altra de carré, entre mitj de se gent, y ni havia d' empentas y galera que semblava una festa de locos. En tost de vellanas, com en ses festas de San Joan, se tiravan bollas de cen-dra humidas que pusavan á un com un *pregadeu*. En veritat qu' era una festa desgavellada.

No descriurem se festa de San Joan,

perque encara es conserva com en es temps primitius. Milló serà que mos ocupem de una sencilla festa casera qu'era quand se feya s'arrós de la terra.

Aquell dia ets atlots no anavan á escola ni ses atlotas á costura. Aixó era en s'estiu quand hi havia ya blat novell. Es posava aquell blat dins una caldera amb aigu, y venga foch y venga fe bullir s'aigu, y quand es blat treya se llengueta, llevoras estava á punt de treura. S'agafava un *triadó* perque s'aigu s'escurregués y es posava es blat cuit dins covus; però ets atlots de calent en calent, puñyat d'aquí y puñyat d'allá, s'omplían es gavaix.

Aquell blat s'estenia, expusat á n'es sol, y quand era sech se l'enduyan á picá dins un era de ses de més aprop de ses Muradas. Alló servía de gran xalada.

Figurauvós un de-cap-vespre d'estiu, allá devés las cinch, quand se veyan sortir d'una case un ranxet

de gent petita y grossa, cada-hu en sehuas massas, y una pareya d'animorats devant, devant, perque aixó no podía faltá, y eran es qui prenían es covu quand se comitiva arribava á fora-portal.

Ja 'ls se tenim asseguts dins s'era, pica que pica, (encara en record de se masseta que jo tenía), y en fent broma ferm. Després, es cap d'uns quants días anavan á menjar se primera creixera d'arrós, casi sempre es mateixus ranxets, á se vorera de la má, y allá se divertían d'alló més.

Se mare á s'animorat.—¿T'agradat se creixera, Joan?

En Joan.—¿Com no m'ha d'agradá si es feta de ne Francisca?

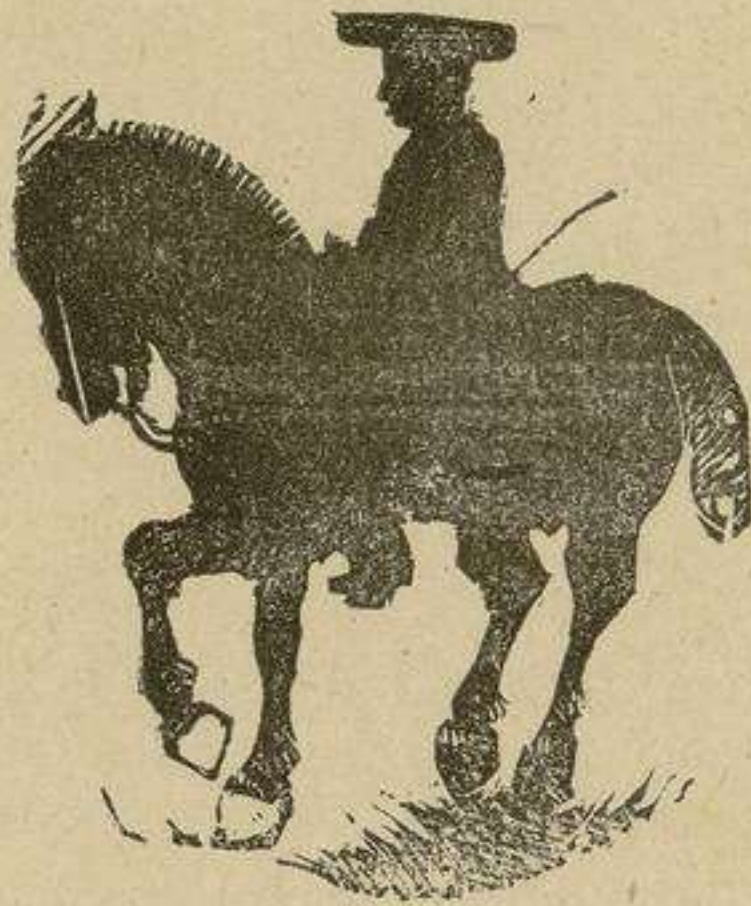
Ne Francisca á n'en Joan.—Calla que me farás ampagahi.

Un d'es rotlo.—¡Bona creixera! Aixó vol dir que ja vos podeu casá.

En efecta, estimadas llegidoras; en

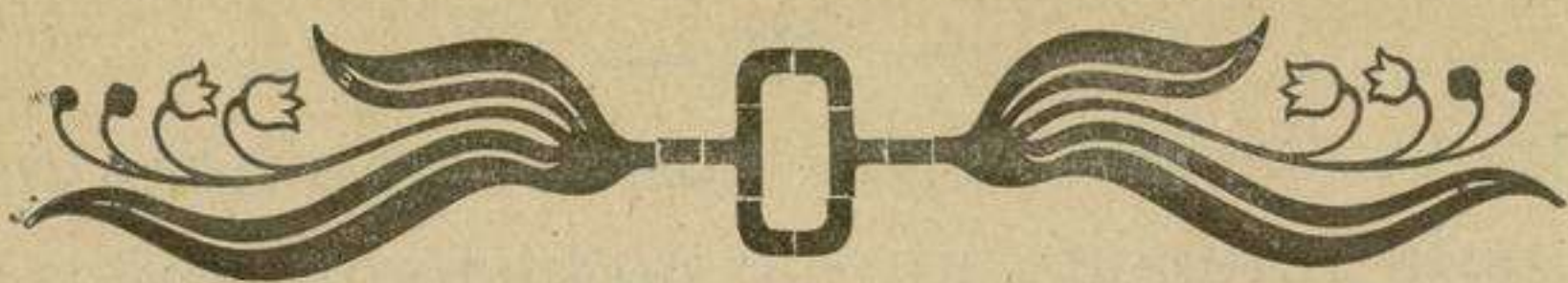
aquell temps cap atlota es podia casá
que no sabés fer se creixera d'arrós de
la terra.

A toch de la Queda.

A las nou d'es vespre en mitj de s'hivern, Ciutadella semblava un cementeri. Casi ningú transitava p'es carrés, y molts ja eran a't llit per no cremá oli. No vos podeu imaginar se clausura que hi havia després d'haver tocat la Queda.

¡La Queda! Aquells tochs de campana grossa que se sentían de plá en plá, en mitj d'un silenci sepulcral; que ressonavan per dins cada case, paussats, trits, imponents; que anunciavan á tot-hom s'hora de retiro; que feya anarsen ets s'animorats d'aquellas cases ahont se vivía en regla; aixó era la Queda.

Jo no dich que després d'aquella hora no hi hagués ningu desxundit, ni que

no es trescás á las foscas amb bona ó mala intenció, ni que no hi hagués porta que fent mitj baday esperás colcú que no volía fer renou de pastell; però ¡quina diferencia de lo que passá avuy dia, en tant de burdell per tot arreu, y tanta case auberta, y tanta taberna, y tant de nius ahont se passen fins altas horas de se nit jugant á burro!....

En primé casi tot-hom se culgava dejorn, si be es disaptes, sobre tot, més allá de la Queda, se sentía xarruscá colque guiterra acompanyant cansóns amorosas, d'aquellas fetas á case, colqu' una en castellá amb més destrossa de s' idioma que no haguera fet un cavall dins una gérrería. Alló era surtida de bresseret jove que venía á rumandre á Ciutadella y junt amb altras anavan á fer serenadas á ses atlotas.

Avuy se nostra petita ciutat ha tornat de morta á viva. Tot-hom está més desxundit, y ni ets atlots volen anar á 't llit dejorn salvo colque familia, perque no te festetjans ó per no cremá oli.

Més noltrus y voltrus, llegidós y llegi-

doras d'aquets esbordellats *Records*, agafant ses antigues costums com, á més sanas, figurauvos que mos tocan *la Queda*, y com ets animorats d'aquell temps mos despedirem, si no fins lo el demá, fins un altra día en que, si Deu me dona vida, y no hi perdút s'humor d'escruiure, vos contaré de se segona mitat de se pasada centuria coses, unas molt serias y otras molt divertidas, no ja d'es nostrus avis, sinó d'es nostrus pares y de noltrus mateixus; de quina manera Ciutadella ha mudat de fesomia; com som y com haurían de ser es ciutadellenchs, perque es nostru poble benvolgut sigui digna d'elogi.

Tot se pot dir bonament, sensa fer mal á ningú, amb bona intenció y no tombá de se sella. Bona-nit-tenguin.

Ciutadella á vuyt de Mars de l' any 1909.

ÍNDICE

	<u>PÁGINAS</u>
Entenenmós, abans de tot.	3
Aspecta de se ciutat	7
Ses muradas	13
De com vivían es pobres.	19
Cavallés y mussons	27
Devots cristians	33
Santa obediencia.	39
Se gent de le má.	45
Tornem arrera	49
Se bona fé d'aquell temps	55
Comunicacions per fora	61
Comunicacions per dintre	67
Mahó y Ciutadella	73
Llum y fosca	79
Fantarmas, bruixas y demés	85
Barayas y otras cosas.	91
¡Arri bístia!	97
Diversions d'en primé	103
Cafés, tavernes y butigues	109
Carn y peix.	113
Tipus d'aquesta terra.	119
Costums populars	125
A toch de la Queda.	133

RELACIÓ de ses obras publicadas á Ciutadella per Joan Benejam y Vives, sucesivamente per añys, muchas d' ellas premiadas y otras aprovadas per es Real Consey d' Instrucción Pública. (1)

1870. *Mis Cantares*, colecció de poesías.
1871. *El Porvenir*, semanari d' interesus locals.
1872. *El Eco de la Patria* Id. id.
1873. *Heridas del alma*, drama en 3 actes y en vers.
1874. *Diálogos Morales*.
1875. *Emanaciones de la Escuela y del Hogar* llibret de lectura per infants.
1876. *Lecturas Educativas*, primer grau.
1878. *Gramática educativa*. Méthodu de promouvoir s'educació d'ets infants per medi de lecturas y procediments gramaticals, ptas. 1'25.
1879. Memoria sobre *Enseñanza de adultos*.
1880. *El Pueblo Ilustrado*, coneixements generals per se clase obrera, (2).

---

(1) Ses obras que no tenen preu fixat están agotadas, y otras tenen varias edicions.

(2) Aquet llibre se va refondre mes tard en *Vulgarizaciones Científicas*.

1881. *Diario de Ciudadela.*
1882. *La Escuela de Párvulos y La Primera enseñanza conforme el espíritu de la Pedagogia moderna*, baix se forma de folletos.
1883. *Hojas caidas*, colecció de poesías.
Lecturas educativas, primer y según grau, 0'75.
1884. *Aurora de la lectura*, llibret per aprende á llegir, 0'25.
Cuatra cartels per lectura, en papé, 1 peseta.
1885. Primer Vocabulari menorquí-castellà, 1 peseta.
1886. *El País*, diari y una Aritmetica baix se forma qu' es diu ciclica ó concéntrica.
1887. Es mapa de Menorca, 5 ptas.
- 1888: *El Lenguaje en Acción*, diccionari de paraulas de dos ó mes significats, sinónims y curiosidats gramaticals 4 pesetas.
1888. *Foch y Fum*, comedia en 3 actes y en vers, 0'75.
1889. *La Enseñanza Racional*, ecersisis p'es mestres, obra encuadernada en mitja pasta, 5 ptas.
1891. *La Tierra*, lecturas sobre es beneficis de se vida rural, 1 pta.
1892. *Catecismo sociológico*, publicat á New-Yorck.
1893. *El País de la Gramática*, comedia en

2 actes en prosa, 0'50.

1894. *La Escuela Práctica*, revista pedagógica que va continuá per espay de 9 añys formant 9 toms.
1895. *El Lazarillo*, comedia en 2 actes y en prosa, 0'50.
1896. *Harmonías científicas*, obreta de lectura en vers sobre es fenomens de se Naturaleza, 0'75.
1897. *Poesías Razonadas*, llibret de lectura per infants en que se explanan en prosa composicions poéticas, 0'75.
1898. *Las Pequeñas Historias*, cuentets per se formació d'es carácter y fomentar es bons sentiments d'ets infants, 0'75.
1899. *España*, exposició de se manera com s'ha anat formant se nostra patria, pta. 1'20.
1899. *La Alegria de la Escuela*, guia d'es mestres joves per ferlis agradable s'escola. Encuadarnació primorosa, 4 ptas.
1900. *Páginas de Ciencias físico-naturales*, per conta d'una case de Burgos ahont fou imprés aquet llibre, ptas. 1'20.
1900. Per aquet temps comensá á publicar es periodich infantil titulat *El Buen Amigo*, durant 5 añys. Forma 5 toms, encuadernats en papé 9 ptas. y en tela 12 ptas.
1901. *Ciudadela*, llibret per fer coneixa y sen-

- tí se vida local, ptas. 0'75.
1901. *Leyes de la Vida*, que va refondra després en *Vida Humana*, ptas. 0'60.
1902. *La Escuela Práctica*, pasant de periodich á llibre. Forma 3 toms encuadernats en papé 15 ptas. y en tela 18 ptas.
1903. *La Enseñanza Viva*, procediment baix nou método per ensenyá á llegí, pesetas 0'60.
1904. *Vida Hermosa*, llibret per fer sentí á n'ets infants s'amor á n'es bé, pesetas 0'15.
1904. *Amor y Justicia*, comedia infantil en vers, ptas. 0'25.
1906. *La Escuela y el Hogar*, comensament d'una revista pedagógica y familiar. Surt cada 15 días en 16 páginas y costa cada any 4 ptas.
1907. *Ejercicio de Cálculo*, primé grau, pesetas 0'30.
1908. *Vida Nueva*, Pla de millora social per un nou sistema de educació, ptas. 1.
1908. *Páginas de Ciencias físico-naturales*, primé grau, ptas. 0'50.
Segon grau, ptas. 0'75.
1909. *Los Pastorcillos*, comedia infantil en 2 actes, ptas. 0'40.

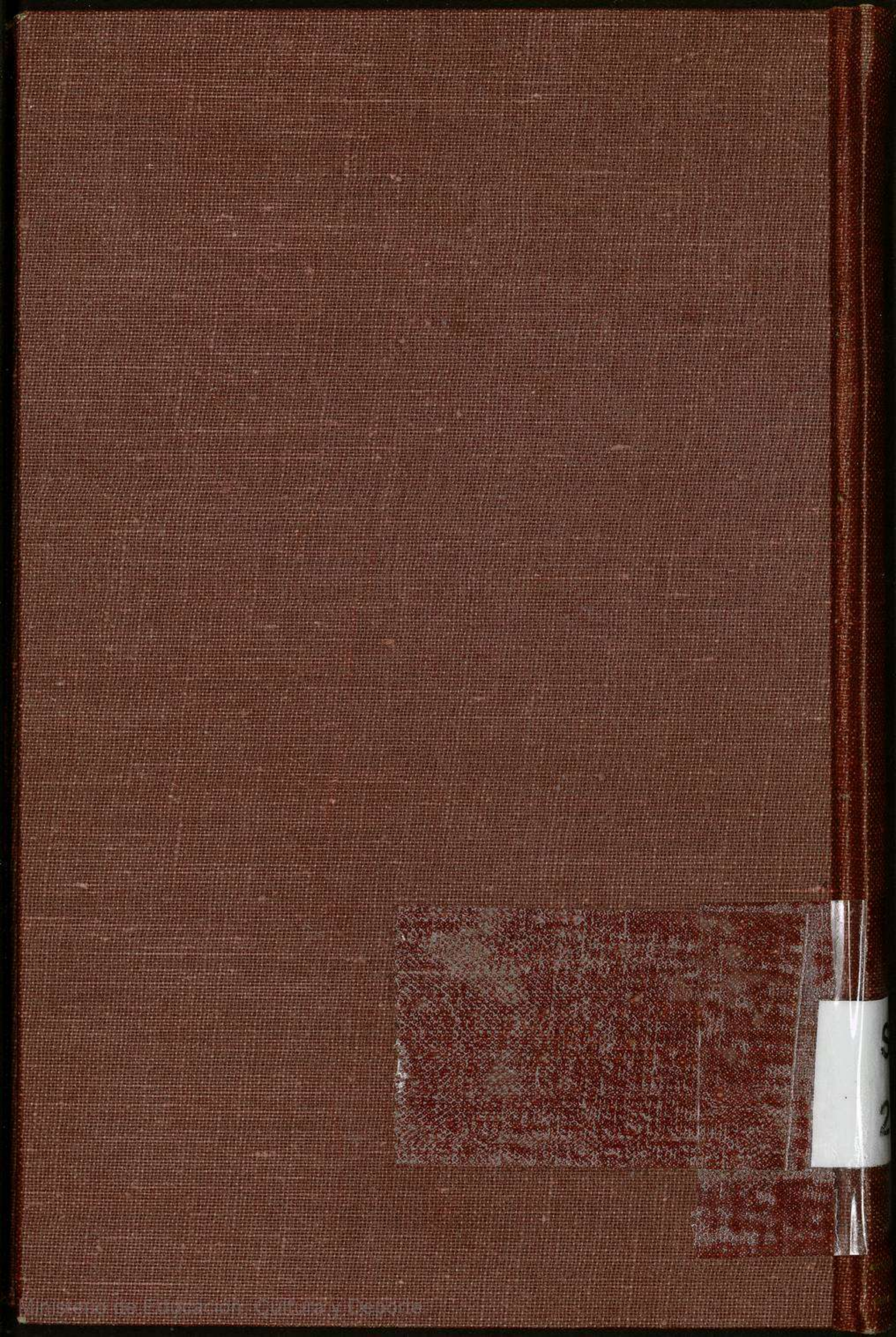

THE
MUSEUM
OF
ART
AND
ARCHAEOLOGY
OF
THE
UNIVERSITY
OF
CAMBRIDGE

SIM
214

www.museum.cam.ac.uk